Badische Landesbibliothek Karlsruhe

Digitale Sammlung der Badischen Landesbibliothek Karlsruhe

Schriften - Cod. St. Peter pap. 52

Cicero, Marcus Tullius

[S.l.], [1476]

urn:nbn:de:bsz:31-17439

Visual Library

[illegible]

...er pap.
...2

BADISCHE
LANDESBIBLIOTHEK

Baden-Württemberg

St. Pet. pap. 52

I

BADISCHE LANDES BIBLIOTHEK KARLSRUHE

BLB BADISCHE LANDESBIBLIOTHEK
Baden-Württemberg

BLB BADISCHE LANDESBIBLIOTHEK
Baden-Württemberg

St. Pet. pap.
52.

Incipit Tulius de senectute

Attice si quid ego adiuto curam ve levasso
que nunc te coquit et versat sub pectore
fixa. Et qua deprimeris et quid erit precij.
Licet enim in versibus hiis affari te o Attice
quibus affatur Flaminium ille vir haud mag-
num re sed fide plenus. Quamquam certo scio non ut Fla-
minium sollicitari te Attice sic noctes diesque. Novi enim
moderacionem animi tui et equitatem teque cognomen non
solum ab Atheniensibus deportasse sed humanitatem et prudenciam
intelligo. Et tamen suspicor hiisdem rebus te quibus me ipsum
interdum gravius commoveri quarum et consolacio maior
est et in aliud tempus differenda. Nunc autem michi visum
est de senectute tecum aliquid ad te conscribere. Hoc
enim onere quod michi commune est tecum quod iam urgentis aut iam
adventantis certe senectutis et te et me ipsum levari volo.
Et si te id quidem modeste ac sapienter sicut omnia et ferre et
laturum esse certe scio. Sed michi cum de senectute aliquid scribere
vellem, tu occurrebas dignus eo munere quo uterque nostrum
communiter uteretur. Michi quidem ita iocunda huius libri confectio
fuit ut non modo omnes absterserit senectutis molestias sed
effecerit mollem etiam et iocundam senectutem. Nunquam igitur
satis laudari digne poterit philosophia cui qui pareat omne
tempus etatis sine molestia possit degere. Sed de ceteris et multa
diximus et sepe dicemus. Hunc librum de senectute ad te misimus.
Omnem autem sermonem tribuimus non Titonio ut Aristarchus
ne parum esset auctoritatis in fabula sed Marco Cathoni seni quo
maiorem auctoritatem haberet oratio. Apud quem Lelium et Scipio-
nem facimus admirantes quod is tam facile ferat senectutem hiisque eum
respondentem. Qui si eruditius videbitur disputare quam con-
suevit ipse in suis libris attribuito id grecis litteris quarum
constat eum fuisse perstudiosum in senectute. Sed quid opus
est plura. Iam enim ipsius Cathonis sermo explicabit nostram
omnem de senectute sententiam. etc.

BAD. LANDESBIBLIOTH. KARLSRUHE

BLB BADISCHE LANDESBIBLIOTHEK
Baden-Württemberg

Sepe nūo admirari soleo cū hoc gayo lelio ceterarum
rerum tuā excellenciā marce catho pfectāqꝫ sapiam
tū vel maxīe qꝫ senectute tuā nunquā tibi
graue senseri esse q̄ plerisqꝫ senibꝫ sic odiosa ē vt onꝰ
ethne grauiꝰ dicant sustinere. Cesarꝫ rem haut sane
scipio et leli difficilem admirari videmini. Quibꝫ enim
in nihil opis in ipsis ē ad bn̄ beateqꝫ viuendū hijs
omnis grauis ē etas. Qui aūt oīa bona a se ipsis
petunt hijs nichil pt malum videri qd nē necessitas
afferat. Quo i gn̄e ē in pmis senectꝰ quā vt adi
piscantur oēs ad optat. eandē accusat adeptā. tāta
est i constancia stulticia atqꝫ puersitas. Obrepere aiunt
eā cicius q̄ putassent. Primū quis coegit eos falsū pu
tare. Quid enim cicius adolescencie senectus quā pueritie
adolescencia obrepit. Que in qui mīo grauis eēt hijs
cū etas q̄uis longa cū effluxisset nulla cōsolacio per
mulcere pt stultā senectutē. Quo circa si sapienciam
meā admirari soletis que vt digna esset opinione
vestra nroqꝫ cognoīe in hoc sūs sapientes qꝫ natura
optimā ducē tāquā deū sequimur ei qꝫ paremꝰ a q̄ non
verisimile ē cū cetere ptes etatis bn̄ descripte sīt extremū
actū tāquā ab inerti poeta ee neglectū. Sꝫ tn̄
necc̄ fuit ee aliqd extremū et tāquā in arborū bacis
terreqꝫ fructibꝫ maturitate tempestiua quasi victū et ca
ducū quod ferendū ē molliter sapienti. Quid enim
est aliud gigantū more pugnare cū dijs nisi nature
repugnare.

Atqui catho gratissimū nob vt etiā pro scipione
pollicear feceris si quā volumꝰ et speramꝰ
quē de senes fieri mltō ān ate didiceris
quibꝫ facilie racoībꝫ ingrauescente etate ferre possimꝰ.
Faciā vero leli presertī si vtriqꝫ vrm gratū vt
dicitꝭ futurū est.
Volumꝰ sane nisi molestū est catho tāqꝫ aliquam
longam viam confeceris q̄ nob qꝫ ingrediendū

sit istud quo peruenisti videre quale sit vnu
Faciam vero ut potero leli. Sepe enim interfui querelis
meorum equalium. pares autem cum paribus vetere pro
verbio facilime congregantur. Que Gayus salinator
Itemque spurius albinus homines consulares nostri fere equales
deplorare solebant. tum quod voluptatibus carerent sine quibus
vitam nullam putarent. tum quod spernerentur ab eis a quibus
essent coli soliti. Qui mihi non id videbantur accusare quod
esset accusandum. Nam si id culpa senectutis accideret
eadem mihi usu evenirent reliquisque omnibus maioribus natu quorum
ego multorum cognovi senectutem sine querela. Qui se et
libidinum vinculis laxatos esse non moleste ferrent nec
a suis despicerentur. Sed omnium istius modi querelarum in moribus
est culpa non in etate. Moderati enim et nec difficiles senes
nec inhumani tollerabilem agunt senectutem. Importunitas
autem et inhumanitas omni etati molesta est

Est ut dicis Catho. sed fortasse dixerit quispiam
tibi propter opes et copias et dignitatem tuam tollera-
bilem senectutem videri. id autem non posse multis contingere
c Est istud quidem leli aliquid sed nequaquam in isto omnia
ut themistocles fertur Seriphio cuidam in iurgio respondisse Seriphius
cum ille dixisset non eum sua sed patrie gloria splendorem
assecutum. nec hercle inquit si ego seriphius essem ignobilis
nec tu si atheniensis esses clarus umquam fuisses quod eodem
modo de senectute dici potest. Nec enim in summa inopia levis
esse senectus potest nec sapienti quidem nec insipienti etiam in summa
copia non gravis. aptissima omnino sunt Scipio et leli arma
senectutis artes exercitacionesque virtutum que in omni etate culte
cum diu multumque vixeris mirificos efferunt fructus non solum
quia numquam deserunt ne in extremo quidem tempore etatis quamquam
id quidem maximum est verum etiam quia conscientia bene acte vite
multorumque beneficiorum recordacio iocundissima est. Ego quidem
Q. maximum eum qui tarentum recepit adolescens ita dilexi
senem ut equalem. Erat enim in illo viro comitas condita
gravitas nec senectus mores mutaverat. Quamquam

cum colere cepi non admodum grandem natu sed tamen iam etate
provectum. Anno enim post quam primum consul fuerat. Ego
natus sum. cumque eo quarto consule adolescentulus miles
capuam profectus sum. Quintoque anno post ad tarentum questor.
Deinde edilis quadriennio post factus sum pretor quem magistratum
gessi consulibus tuditano et cetego. Cum quidem ille
admodum senex suasor legis cinthie de donis et mu-
neribus fuit. hic et bella gerebat ut adolescens cum
plane grandis esset et hanibalem iuveniliter exulta-
te patientia sua molliebat. de quo preclare familiaris
noster ait ennius. Unus homo nobis cunctando restituit rem.
Non enim rumores ponebat ante salutem. Ergo postque magisque
viri nunc gloria claret. Tarentum vero qua vigilantia
quo consilio recepit. Cum quidem me audiente salinatori
qui amisso oppido fugerat in arcem glorianti atque dicenti.
Mea opera quinte fabi recepisti tarentum. Certe inquit
ridens. nam nisi amisisses numquam recepissem.
Nec vero prestantior in armis quam in toga qui consul
Sp. cornelius — iterum spurio cornelio collega quiescente gayo flaminio
C. flamminius — tribuno plebis quoad potuit restitit agrum picenum
gallicumque viritim contra senatus auctoritatem dividenti.
Augur que cum esset dicere ausus est. Optimis auspi-
ciis ea geri que pro republice salute gererentur que
contra rem publicam ferrentur contra auspicia ferri. Multa
in eo viro preclara cognovi. Sed nichil est mirabilius
quam quo modo mortem marci filii tulit viri clari
et consularis. Est in manibus viri laudatio quam cum legimus
quem philosophum non contempnimus. Nec vero ille in luce modo atque
in oculis civium magnus sed intus domique prestantior.
Qui sermo que precepta quanta notitia antiquitatis.
scientia iuris. Augurum multe etiam ut in homine romano
littere. Omnia memoria tenebat non domestica solum
sed etiam externa bella. Cuius sermone ita cupide

ferebat quasi divinaret id quod evenit illo extincto fore
unde discerem neminem. Quorsum ego hec tam multa de
maximo? quia profecto nephas esse ducerem dictu miseram
talem fuisse senectutem. Nec tamen omnes possunt esse scipiones
aut maximi aut urbium expugnationes et pedestres
navalesque pugnas et bella a se gesta ut triumphos recor-
dentur. Est etiam quiete et pure atque eleganter acte etatis
placida ac lenis senectus qualem accepimus platonis qui
uno et octogesimo anno scribens mortuus est. qualem
socratis qui eum librum qui panatheycus inscribitur quarto nona-
gesimo anno scripsisse dicitur vixitque quinquennium postea. Cuius
magister leontinus gorgias centum et septem complevit annos neque
umquam in suo studio atque opere cessavit. Qui cum ex eo quereretur
cur tam diu vellet esse in vita nihil habeo inquit quod accusem
senectutem. preclarum responsum et docto homine dignum. Sua
enim vitia insipientes et suam culpam in senectutem conferunt
quod non faciebat is cuius modo mentionem feci. Ennius sicut fortis
equus spacio qui sepe supremo vicit olimpia nunc senio
confectus quiescit. Equi fortis et victoris senectuti comparat se-
nectutem suam quem quidem probe meminisse potestis. Anno enim
undevicesimo post eius mortem hi consules titus flami-
nius et marcus atilius facti sunt. Ille scipione et philippo
iterum consule mortuus est. Cum ego quidem sexaginta annos
natus legem voconiam voce magna et bonis lateribus
suasissem annos septuaginta natus. Tot enim vixit ennius
ita ferebat duo que maxima putabantur onera paupertatem
et senectutem ut eis pene delectari videretur. Etenim
cum complector animo quattuor reperio causas cur senectus misera
videatur. Unam quod avocet a rebus gerendis. Alteram
quod corpus faciat infirmum. tertiam quod privet pene omnibus
voluptatibus. Quartam quod haud procul absit a morte. Earum
si placet causarum quanta quamque iusta sit una queque videamus.
Rebus gerendis senectus abstrahit. Quibus? An
hiis que iuventute geruntur et viribus. Nulle
ne ergo res sunt seniles que vel infirmis cor-
poribus tamen animo administrentur. Nihil ergo agebat
quintus maximus. Nihil lucius paulus pater tuus socer
optimi viri filii mei. ceteri senes fabricii
curii. Coruncanii cum rem publicam consilio et auctoritate

defendebat ad apm claudm senectute accedebat etia vt
cecus essz tn is cu snia senatus inclinaret ad pace fedusqz
faciendu cu pirro no dubitauit dice illa q versibz
pscutus e ennius. Quo vobis mentes recte q stare solebat.
an hac de menti sese flexe via. Cetera qz grauissie. Notum
enim vob carme est. et tn ipis apij extat oro atqz hanc
ille egit septe & dece anos po alterz gsulatu cu inte duos
gsolatus anni dece intefuisset. Censorqz an gsolatu supiore
fuisset. Ex quo intelr pirri bello grande sane fuisse et tn
sic apatribz accepim. Nichil afferut q in re gerenda vsari
senectute negat silesqz sut ut si q gubenatore i nauigando
age nichil dicat cu alij malos scandat alij p foros cursit
alij sentina exhauriat. ille at clauu sedeat in puppi
qetus no faciat ea q iuuenes. at vo multa maiora et me-
liora faciat no viribz aut velocitatibz aut celeritate corpis
res magne geruntr sed gsilio auctoritate snia quibz
non modo non orbari sz etc augeri senectus solet nisi
forte ego vobis q et miles & tribunus & legatus & gsul
versatus sum i vario gne bellorz cessare nunc videor
cu bella no gero. at senatui que sint gerenda pscribo
et quomo cartagini male iam diu cogitanti bellu
multo an denuncio de qua vereri no an desina quam
illam excisam ee cognouo. Quam palma vt dij imor-
tales scipio t reseruet vt aui reliqas psequare. Cuius
amorte tercius hic & tricesimus annus e. Sed memoria illius
viri omes excipient anni cosequentes. Anno an me
censore mortuus est noue anis po meu gsulatu cum
sit gsul iterz me consule creatus essz. Num g si ad
centesimu vixisset annu senectutis eu sue peniteret
Nec enim excursione nec saltu nec eminus hastis aut
cominus gladijs vteretr sz gsilio roe sententia q nisi
essent i senibz no summu consiliu maiores nri ap-
pellasset senatus. Apud lacedemonios quide hij q
amplissimu magratu gerunt vt sic sic etia appellantr
senes. Quod si legere aut audire voletis externa
maximas respublicas abadolescentibz labefactas a
senibus sustentatas reperietis. Cedo qui vestram rem publicam

tantam amisistis tam cito Sic enim percontantur ut est in nevij
poete ppciorum libro. Respondentur et alia et hoc in primis
proveniebant oratores novi stulti adolescentuli Temeritas
est videlicet florentis etatis prudentia senescentis At memoria
minuitur credo nisi eam exerceas aut etiam si sis natura tardior
Themistocles omnium nomina civium perceperat Num ergo censetis eum
cum etate processisset qui aristides esset lisimachum salutare soli-
tum Equidem non modo eos novi qui sunt sed etiam eorum patres
et avos nec sepulchra legens vereor quod aiunt ne memo-
riam perdam his enim ipsis legendis in memoriam redeam
mortuorum. nec vero quemquam senem audivi oblitum quo loco
thesaurum obruisset. Omnia que curant meminerunt vadimo-
nia constituta qui sibi cui ipsi debeat Quid iuris con-
sulti quid pontifices quid augures quid philosophi senes
quam multa meminerunt manent ingenia senibus modo per-
maneat studium et industria neque ea solum in claris et
honoratis viris sed in vita etiam privata et quieta Sopho-
cles ad summam senectutem tragedias fecit. Qui propter
studium cum rem negligere familiarem videretur a filijs in
iudicium vocatus est ut quemadmodum nostro more male
rem gerentibus bonis patribus interdici solet Sic illum
quasi desipientem a re familiari removerent iudices
Tum senex dicitur eam fabulam quam in manibus habebat et
proxime scripserat edippum coloneum recitasse iudicibus
quesisseque num illud carmen desipientis videretur
Quo recitato sententiis iudicum liberatus est Num ergo
hunc num homerum hesiodum simonidem stesicorum Num
quos ante dixi socratem gorgiam Num philosophorum principes
pitagoram democritum Num platonem Num xenocratem
Num postea zenonem cleantem aut eum quem vos etiam vidistis
rome diogenem stoicum coegit in suis studiis ob-
mutescere senectus An in omnibus his studiorum agitatio

vite equalis fuit Age ut dimittam ista studia omittam
possum ex agro sabino rusticos nominare romanos vicinos
et familiares meos quibus absentibus numquam fere ulla
maiora in agro opera fiunt non serendis non percipiendis
non condendis fructibus quamquam in aliis minus hoc mirum
Nemo est enim tam senex qui se annum non putat vivere
posse sed idem in eis elaborat que sciunt ad se nihil omnino
pertinere. Serunt arbores que alteri seclo prosint ut ait statius
noster in sinephebis. Nec vero dubitat agricola quamvis se-
nex sit querenti cui serat respondere diis immortalibus qui
me non modo accipere hec a maioribus voluerunt sed posteris
prodesse Et melius dixit Cecilius de sene alteri seclo
prospiciente quam illud idem edepol senectus si nihil aliud
quicquam vicii apportes tecum cum advenis unum id satis
est quod qui diu vivendo multa que non vult videt Et mul-
ta fortasse que vult. Atque in ea que non vult sepe ado-
lescentia incurrit. Illud vero idem Cecilius vitiosius dixit
Tum equidem in senectute hoc deputo miserrimum
quam odiosum ut enim adolescentulus bona indole preditus
sentire ea etate odiosum alteri esse iocundum porro sa-
pientes senes delectantur leviorque est senectus eorum qui
a iuventute coluntur et diliguntur sic adolescentes senum pre-
ceptis gaudent quibus ad virtutum studia diriguntur nec
minus intelligo me vobis quam in vos esse iocundos. Sed vos
videtis ut senectus non modo languida atque iners non sit
verum etiam sit operosa et semper agens et moliens aliquid tale
scilicet quale cuiusque studium in superiore vita fuit
Quid qui etiam addiscunt aliquid ut et solonem versibus
gloriantem videmus qui se cotidie aliquid addiscentem dicat
senem fieri ut ego feci qui litteras grecas didici senex
quas quidem sic avide arripui quasi diuturnam sitim
explere cupiens ut ea mihi ipsa nota essent quibus maxime
me nunc exemplis uti videtis. Quod cum fecisse so-
cratem in fidibus audirem vellem equidem et illud discere
discebant enim fidibus antiqui sed in litteris certe elaboravi

Ne nunc quidem vires desidero adolescentis Is enim locus
erat alter de viciis senectutis. non plus quam adolescens
etiam vires thauri aut elephantis desiderabam Quod
est hoc nature instinctu eo uti decet et quicquid agas agere pro
viribus Que enim vox potest esse contemptior quam Milonis Crotho
niate qui cum iam senex esset athletasque se exercentes in
curriculo videret aspexisse suos lacertos dicitur illacrimans
que dixisse. at hii quidem mortui iam sunt Non vero tam
isti quam tu ipse nugator Neque enim ex te umquam nobili
tatus es sed ex lateribus et lacertis tuis Nichil Sextus
Elius tale Nichil multis annis ante Titus Coruncanius
Nichil modo Publius Crassus a quibus iura civibus pre
scribebantur quorum usque ad extremum spiritum provecta est pru
dentia Orator metuo ne languescat senec
tute Est enim munus eius non ingenii solum sed laterum
etiam et virium et omnino canorum illud in voce splen
descit Et iam nescio quo pacto in senectute quod
equidem ad huc non amisi et videtis annos meos
Sed tamen decorus est senis sermo quietus et remissus facit
que persepe ipsa sibi audientiam diserti senis composita
et mitis oratio Quam si ipse exequi nequeas possis
tamen Scipioni precipere et Lelio Quid enim est iocundius
senectute stipata studiis iuventutis An ne has
quidem senectuti vires relinquimus ut adolescentes
doceant instituant ad omne officii munus instruant
quo quidem opere quid potest esse preclarius Mihi vero titus
et Gneus et Publius Scipiones et avi tui duo Lucius
Emilius et Publius Affricanus comitatu iuvenum nobi
lium fortunati videbantur. Nec ulli bonarum artium
magistri non sunt putandi beati quamvis consenuerint viresque
defecerint Etsi ita ipsa defectio virium adolescentie
viciis efficitur quam sepius senectutis libidinosa enim
et intemperans adolescentia effetum corpus tradit se
nectuti Cyrus quidem apud Xenophontem eo sermone
quem moriens habuit cum admodum senex esset negat

se umquam sensisse senectutem suam imbecilliorem factam quam adolescentia fuisset. Ego lucium metellum memini puer qui cum quadriennio post alterum consulatum pontifex esset maximus factus viginti et duos annos ei sacerdotio prefuit ita bonis esse viribus extremo tempore etatis ut adolescentiam non requireret Nichil necesse est de me ipso mihi dicere quamquam est id quidem senili etatique mee conceditur videtisne ut apud homerum sepissime nestor de virtutibus suis predicet Tertiam enim iam etatem hominum vivebat nec erat ei verendum ne vera predicans de se nimis videretur aut insolens aut loquax Etenim ut ait homerus ex eius lingua melle dulcior fluebat oratio quam ad suavitatem nullis egebat corporis viribus Et tamen dux ille grecie nusquam optat ut aiacis similes habeat decem viros sed ut nestoris quod si acciderit non dubitat quin brevi sit troya peritura. Sed redeo ad me quartum ago annum et octogesimum vellem equidem idem tempore posse quod cirus gloriari Sed tamen hoc queo dicere non me quidem eis esse viribus quibus aut miles bello punico aut questor eodem bello aut consul in hyspania fuerim aut quadriennio post cum tribunus militaris depugnavi apud termophilas marco acilio glabrione consule Sed tamen ut vos videtis non plane me enervavit non afflixit senectus Non curia vires meas desiderat non rostra non amici non clientes non hospites Non enim umquam sum assensus veteri illi laudatoque proverbio quod monet mature fieri senem si diu velit esse senex Ego vero me diu esse senem mallem quam esse senem antequam essem Itaque nemo adhuc convenire me voluit cui fuerim occupatus At minus habeo virium quam utrius vestrum Ne vos quidem titi ponti vires habetis unde id non ille est prestantior vobis Moderatio virium assit et tantum quantum potest quisque nitatur

nec illo quidem magno quidem desiderio virium tenebitur
Olimpie per stadium ingressus esse dicitur milo cum
humeris sustineret bovem vivum utrum ergo has corporis
an pitagore tibi malis vires ingenii dari deinque isto
bono utare dum adsit cum absit ne requiras nisi forte
adolescentes puericiam paululum etati progressi ado
lescenciam debent requirere Cursus est certe etatis et via
una nature eaque simplex suaque cuique parti tempestivitas
est data ut enim infirmitas puerorum ferocitas iuve
num et gravitas iam constantis etatis sic senectutis
maturitas naturale quiddam habet quod suo tempore percipi debeat
audire te arbitror scipio hospes tuus avitus masinis
sa que faciat hodie nonoginta annos natus Cum
ingressus iter pedibus sit in equum omnino non ascendere
Cum autem in equo ex equo non descendere nullo ymbre
nullo frigore adduci ut capite opertus sit summam
corporis in eo esse siccitatem Itaque omnia exequi regis
officia et munera Potest ergo exercitacio et temperancia
etiam in senectute conservare aliquid pristini roboris
non sunt in senectute vires ne postulantur quidem vires
a senectute Ergo et legibus et institutis vacat etas
nostra muneribus hiis que non possunt sine viribus sustineri
Itaque non modo quod non possumus quidem sed ne quantum possumus
cogimur At multi sunt ita imbecilles senes ut nullum
officii aut omnino vite munus exequi possint At id quidem
non proprium senectutis vicium sed generale valitudinis Quam
fuit imbecillis publii affricani filius is qui te adoptavit
quam tenui aut nulla potius valitudine Quod ni ita
fuisset alterum illud extitisset lumen civitatis Ad pater
nam enim magnitudinem animi doctrina uberior accesserat
Quid mirum ergo in senibus si infirmi sint aliquando cum
ne id adolescentes quidem effugere possint Resistendum leli
et scipio senectuti est eiusque vicia diligencia com
pensanda sunt pugnandum namque est tamquam contra

morbū sit q̄ senectutē Hnda raro valitudis vtend
exercitacoībus modicis tm̄ ti et potois adhibend vt
reficiant vires nō opprimant nec vō corpi soli sub
veniend est s̄ mēti atqz aio multo magis Na hec
qz ni tanq̄ lumi oleū instilles extinguntur
senectute et corpa q̄dē exercitacōm fatigacōe in
gravescūt Animi at se exercendo levant Nam
quos ait cecilius comicos stultos senes hos s̄ credulos
obliviosos dissolutos Que vicia st̄ n senectutis sed
inertis ignavie sompniculoseqz senectutis Vt pe
tulancia vt libido magis ē adolescenciū q̄ senū
Sed tn̄ om̄ adolescenciū s̄ nō proborū Sic ista se
nilis stulticia que deliracio appellari solet senū levi
ū est nō omniū stultorū Quatuor robustos filios et
quinqz filias tantū domū tantas clientulas appi
regebat et senex et cecus Intentū enim aim̄ tanquā
arcū hēbat nec languescens succūbebat senectuti
Tenebat em̄ n mō auctoritatē s̄ imperiū i suos Me
tuebat eū servi verebat et liberi carū oēs hēbat
Vigebat eni illa domo mos patrius disciplina
Ita eni senectus honesta ē si se ipam defendit si
ius suū retz si nemi ē mancipata si usqz ad ulti
spm̄ dnat in suos Vt em̄ adolescentē i q̄ ē senile
aliquid sic senē in q̄ est adolescentis aliqd probo
Quod qui sequi corpore senex eē poterit aio nūquā
erit Septim mihi liber originum ē i manibus oīa an
tiqtis monimenta colligo Causarum illustrium q̄scūqz
defendi nc̄ qz maxiē cfitio oroēs ius augurum
et pontificium civile tracto multū et iā litteris
grecis vtor pitagoreorumqz more exercende memorie
grā quid q̄ die dixeri audieri egerī comme
rabo vespi hec st̄ exercitacoēs ingenij hec cur
ricula mentis In hijs desudans atqz elaborans corpis
vires nō magnopere desidero Assū amicis venio
i senatū frequens vltroqz affero res multū
et diu cogitatas easqz tueor aīo nō corporis viribus

Quae si exequi nequirem tamen me lectulus meus oblectaret
ea ipsa cogitantem quae iam agere non possem sed ut possem
faciunt acta vita. Semper enim in his studiis labori-
busque viventi non intelligitur quando obrepat senectus.
Ita sensim sine sensu etas senescit nec subito frangitur
sed diuturnitate extinguitur. Sequitur tertia vituperatio senectutis
quod eam dicunt carere voluptatibus.

O preclarum munus etatis si quidem id au-
fert nobis quod est in adolescentia vitiosissimum.
Accipite enim optimi adolescentes vete-
rem orationem Archite tarentini magni in
primis et preclari viri que mihi tradita est cum
essem adolescens tarenti cum quinto maximo. Nullam
enim capitaliorem pestem quam voluptatem corporis
hominibus dicebat a natura datam. Cuius voluptatis
avide libidines temere et effrenate ad potiundum
incitarentur. Hinc patrie proditiones hinc rerum publi-
carum eversiones hinc cum hostibus clandestina collo-
quia nasci. Nullum denique scelus nullum malum facinus
esse ad quod suscipiendum non libido voluptatis
impelleret. Stupra vero et adulteria et omne
tale flagitium nullis aliis illecebris excitari nisi
voluptatis. Cumque homini sive natura sive quis deus nihil
mente prestabilius dedisset huic divino muneri
ac dono nihil tam esse inimicum quam voluptatem.
Nec enim libidine dominante temperantie locum esse
omnino neque in voluptatis regno virtutem posse con-
sistere. Quod quo magis intelligi posset fingere animo
tanta iubebat incitatum aliquem voluptate corporis
quanta percipi posset maxima nemini censebat fore
dubium quin tam diu dum ita gauderet nihil a-
gitare mente nihil ratione nihil cogitatione consequi
posse. Quocirca nihil esse tam detestabile tamque
pestiferum quam voluptatem siquidem ea cum
maior esset atque longior omne animi lumen extinguet

hec cum poncio sapnite patre eius a quo caudino prelio spurius
postumius et titus veturius consules superati sunt locutum arch-
itam nearchus tarentinus hospes noster qui in amicicia romani
populi permanserat se a maioribus natu accepisse dicebat
Cum quidem ei sermoni interfuisset plato atheniensis quem ta-
rentum venisse lucio emilio et publio claudio consulibus
reperio Quorsum hec dico ut intelligatis si voluptatem asper-
nari racione et sapiencia non possemus magnam habendam esse
senectuti graciam que efficeret ut id non liberet quod non oporteret
Impedit enim consilium voluptas racioni inimica et mentis ut
ita dicam perstringit oculos nec habet ullum cum virtute commercium
Invitus feci ut fortissimi viri titi flaminii fratrem lucium
flaminium e senatu eicerem septem annis postquam consul fuisset
Sed notandam putavi libidinem Ille enim cum esset consul in
gallia exhortatus in convivio a scorto ut securi feriret
aliquem eorum qui in vinculis essent dampnati rei capitalis hic
tito fratre suo censore qui proximus ante me fuit elapsus est mihi
vero et flacco neutiquam probari potuit tam flagiciosa
et perdita libido que cum probro privato coniungeret imperii
dedecus Sepe audivi a maioribus qui se porro pueros
a senibus audisse dicebat solitum mirari gaium fabri-
cium qui cum apud regem pirrum legatus esset audisset a
thesalo cinea esse quendam athenis qui se sapientem profite-
retur eumque dicere omnia que faceremus ad voluptatem esse referenda
Quod ex eo audientes marcum curium et titum
corruncanium optare solitos ut id sapnitibus ipsique pirro
persuaderetur quo facilius vinci possent cum se voluptatibus dedis-
sent Vixerat marcus curius cum publio decio qui quinquennio
ante eum consulem se pro re publica quarto consulatu devo-
verat Norat eundem fabricius norat corruncanius qui tum
ex sua vita tum eius quem dico publii decii facto iudi-
cabant esse profecto aliquid natura pulchrum atque preclarum
quod sua sponte peteretur quodque spreta et contempta
voluptate optimus quisque sequeretur Quorsum ergo tam

BLB BADISCHE LANDESBIBLIOTHEK Baden-Württemberg

multa de voluptate quod non modo vituperacio nulla sit
summa laus senectutis est quod ea voluptates nullas mag-
nopere desiderat caret epulis extructisque mensis et
frequentibus poculis. Caret ergo eciam vinolencia et cru-
ditate et insompniis Sed si aliquid dandum est voluptati
quoniam eius blandiciis non facile obsistimus Divine enim pla-
to escam malorum appellat voluptatem quod ea videlicet
homines capiantur ut hamo pisces quamquam immoderatis epulis
caret senectus modicis tamen conviviis delectari potest Gayum
duelium marci filium qui penos primus classe devicerat
redeuntem a cena senem sepe videbam puer delectabatur
crebra funali et tibicine que sibi nullo exemplo privati
sumpserat Tantum licencie dabat gloria Sed quid
ego ad alios ad me ipsum iam revertar primum habui semper
sodales Sodalitates autem me questore constitute sunt sacris
ydeis magne matris acceptis Epulabar ergo cum so-
dalibus omnino modice Sed erat quidem fervor etatis
qua progrediente omnia fiunt in dies miciora Neque enim
ipsorum conviviorum delectaciones voluptatibus corporis magis quam
cetu amicorum et sermonibus meciebar Bene enim maio-
res accubaciones epulares amicorum quod vite coniunctionem ha-
beret convivium nominaverunt melius quam greci qui hoc idem tum
compotaciones tum concenaciones vocant ut quod in eo genere mi-
nimum id maxime probare videantur Ego vero propter sermonis
delectaciones tempestivis quoque conviviis delector Nec cum
equalibus solum qui pauci iam admodum restant sed cum vestra
eciam etate atque vobiscum habeoque senectuti magnam graciam
que mihi sermonis aviditatem auxit potionis et cibi sus-
tulit Quod si quemque eciam ista delectant ne omnino
bellum indixisse videar voluptati cuius est fortasse quidem
naturalis modus non intelligo ne in istis quidem voluptatibus ipsis
carere sensu senectutem me vero et magisteria delec-
tant a maioribus instituta Et is sermo qui more

maiorum a summo magistro adhibetur in poculo et pocula
sicut in symposio xenophontis est minuta atque rorantia et
refrigeratio estate et vicissim aut sol aut ignis hibernus
que quidem etiam in sabinis persequi soleo conviviumque vicinorum cotidie
compleo quod ad multam noctem quam maxime possumus
vario sermone producimus. At non est voluptatum tanta quasi
titillatio in senibus. Credo sed ne desideratio quidem nichil
autem molestum est quod non desideres. Bene sophocles cum ex
eo quidam iam affecto etate quereret utereturne rebus veneriis.
Dii meliora inquit libenter vero istinc sicut a domino agresti
ac furioso profugi. cupidis enim rerum talium fortasse et
molestum est carere. Saciatis vero et expletis iocundius
est carere quam frui quamquam non caret is qui non desiderat. ergo
hoc iam non desiderare dico esse iocundius quam frui. Quod
si istis ipsis voluptatibus bona etas fruitur libentius primum
fruitur parvulis rebus ut diximus. Deinde hiis quibus senectus
etsi non habunde potitur non omnino caret ut turpione
ambivio magis delectatur qui in prima cavea spectat delectatur
tamen etiam qui in ultima. Sic adolescentia voluptates propter
intuens magis fortasse letatur sed delectatur etiam senectus procul
eas spectans tantum quantum sat est. At illa quanti sunt
animum tamquam emeritis stipendiis libidinis ambitionis con-
tentionum inimiciarum cupiditatum omnium secum esse
secumque ut dicitur vivere. Si vero habet aliquod tamquam pabulum
studii atque doctrine nichil est ociosa senectute iocundius.
Mori videbamus in studio dimetiendi pene celi atque
terre gallum familiarem patris tui scipio. Quociens
illum lux noctu aliquid describere ingressum quociens
nox oppressit cum mane cepisset. quam delectabat eum de-
fectiones solis et lune multo ante nobis predicere. Quid
in levioribus studiis sed tamen acutis. Quam gaudebat
bello suo punico nevius quam truculento plautus
quam pseudolo. vidi etiam senem livium qui cum sex
annis antequam ego natus sum fabulam docuisset cetego

audiebamque consulibus usque adolescentia mea processit
etate. Quid de lucio crasso et pontificii et civilis iuris studio
loquar aut de huius publii scipionis qui hiis paucis diebus
pontifex maximus factus est. Atque eos omnes quos commemoravi hiis
studiis flagrantes vidimus senes. Marcum vero cethegum quem
recte suade medullam dixit ennius quanto studio exercere
in dicendo videbamus etiam senem. Que sunt ergo epularum aut
ludorum aut scortorum voluptates cum hiis voluptatibus comparande.
Atque hec quidem studia doctrine que quidem prudentibus et bene
institutis pariter cum etate crescunt. ut honestum illud solonis
sit quod ait versiculo quodam ut ante dixi senescere se multa
in dies addiscentem. Qua voluptate animi nulla certe potest
esse maior. Venio nunc ad voluptates agricolarum quibus ego in-
credibiliter delector. que nec ulla impediuntur senectute et mihi
ad sapientis vitam proxime videntur accedere. Habent
enim rationem cum terra que nunquam recusat imperium nec
unquam sine usura reddit quod accepit. sed alias minore
plerumque maiore cum fenore. Quamquam me quidem non fructus
modo sed etiam ipsius terre vis ac natura delectat. que cum gremio
mollito ac subacto sparsum semen accepit. primum id
occecatum cohibet ex quo occatio que hoc efficit nominata
est. Deinde tepefactum vapore et compressu suo diffundit
et elicit herbescentem ex eo viriditatem que nixa fibris
stirpium sensim adolescit culmoque erecta geniculato va-
ginis iam quasi pubescens includitur ex quibus cum emerserit fundit
frugem spici ordine structam. et contra avium minorum morsus
munitur vallo aristarum. Quid ego vitium ortus satus
incrementa commemorem. Satiari delectatione non possum ut mee
senectutis requietem oblectamentumque noscatis. Omitto enim
vim ipsam omnium que generantur e terra que ex fici tantulo grano
aut ex acino vinaceo aut ex ceterarum frugum aut stirpium mi-
nutissimis seminibus tantos truncos ramosque procreat. Malle-
oli plante sarmenta viviradices propagines nonne ea
efficiunt ut quemvis cum admiratione delectent. Vitis
quidem que natura caduca est et nisi fulta est fertur ad terram
Eadem ut se erigat claviculis suis quasi manibus

quidque est natura complectitur? Qua se expetem multiplici
lapsu et erratico ferro amputans coercet ars agricolarum
ne silvescat sarmentis et in omnes partes nimia diffundatur.
Itaque ineunte vere in hiis que relicta sunt existit tamquam ad
articulos sarmentorum ea que gemma dicitur. A qua oriens
uva se ostendit que et suco terre et calore solis augescens
primo est peracerba gustatu, deinde maturata dul-
cessit. Vestitaque pampinis nec modico tepore
caret et nimios solis defendit ardores. Qua quid
potest esse cum fructu letius, tum aspectu pulchrius? Cuius
quidem non utilitas me solum ut ante dixi sed etiam cultura
et ipsa natura delectat: adminiculorum ordines, capitum
iugatio, religatio et propagatio vitium, sarmentorum ea
que dixi aliorum amputatio, aliorum immissio. Quid ego
irrigationes, quid fossiones agri repastinationesque
proferam, quibus fit multo terra fecundior? Quid de
utilitate loquar stercorandi? Dixi in eo libro que de
rebus rusticis scripsi, de qua doctus Hesiodus ne verbum
quidem fecit cum de cultura agri scriberet. At Homerus,
qui multis ut mihi videtur ante seculis fuit, Laertem
lenientem desiderium quod capiebat e filio colentem
agrum et eum stercorantem facit. Nec vero segetibus solum
et pratis et vineis et arbustis res rustice lete
sunt, sed ortis etiam et pomariis, tum pecudum pastu et
apium examinibus, florum omnium varietate. Nec consi-
tiones modo delectant sed etiam insitiones, quibus nichil invenit
agricultura sollercius. Possum persequi permulta oblec-
tamenta rerum rusticarum, sed ea ipsa que dixi sentio
fuisse longiora. Ignoscetis autem, nam et studio
rusticarum rerum provectus sum, et senectus est natura loquacior,
ne ab omnibus eam vitiis videar vindicare. Ergo in hac
vita Curius, cum de Samnitibus, de Sabinis, de Pirro tri-
umphavisset, consumpsit extremum tempus etatis. Cuius quidem
ego villam contemplans, abest enim non longe a me,
admirari satis non possum vel hominis ipsius continentiam
vel temporum disciplinam. Curio ad focum sedenti

magnum auri pondus samnites ei cum attulissent repu-
diati sunt. Non enim aurum habere tam preclarum sibi videri dixit
sed hiis qui haberent aurum imperare. Poteratne tantus animus
non efficere iocundam senectutem. Sed venio ad agricolas
ne a me ipso recedam. In agris erant tum senatores id est
senes. Siquidem aranti lucio quinto nunciatum
est eum dictatorem esse factum. Cuius dictatoris iussu magister
equitum gayus servilius ahala spurium emilium
regnum appetentem vi occupatum interemit. A villa
in senatum arcessebantur et curius et ceteri senes.
Ex quo qui eos arcessebat viatores nominati sunt.
Num ergo senectus horum miserabilis fuit qui se
agricultione oblectabat. Mea quidem sententia haut
scio an villa beatior possit esse. Neque enim solum
delectatur officio quod hominum generi universo cultura
agrorum est salutaris. Sed et delectatione qua dixi
et saturitate copiaque rerum omnium que ad victum hominum
cultumque etiam deorum pertinet ut quoniam hec quidam de-
siderant in graciam iam cum voluptate redeamus. Semper enim
boni assiduique domini referta cella vinaria olearia
etiam penaria est villa que tota locuples est. habun-
dat porco. hedo. agno. gallina. lacte. caseo.
melle. Iam ortum ipsi agricole succidiam alteram
appellant. Conditiora facit hec supervacanei
etiam operis aucupium atque venatio. Quid de pratorum
viriditate aut arborum ordinibus aut vinearum
olivetorum ve specie plura dicam. Brevi precidam.
agro bene culto nichil potest esse nec usu uberius
nec specie ornatius. ad quem fovendum non modo non re-
tardat verum etiam invitat atque oblectat senectus.
Ubi enim illa potest etas aut calefacere aut apricatione
melius vel igni vicissim umbris aquis ve refri-
gerari salubrius. Sibi habeat ergo arma sibi
equos sibi hastas sibi clavam et pilam sibi vena-
tores atque cursus nobis senibus ex lusionibus multis
talos relinquat et tesseras. Id ipsum utrum

libebit quod sine hiis beata esse senectus potest. Multas
ad res perutiles xenophontis libri sunt quos legite quaeso studiose
ut facitis. Quam copiose ab eo agricultura laudatur in eo libro qui
est de tuenda re familiari qui oeconomicus inscribitur. Atque
ut intelligatis nihil ei tam regale videri quam studium a-
gricolendi. Socrates in eo libro loquitur cum critobolo cirum
minorem regem persarum prestantem ingenio atque imperii gloria
cum lisander lacedemonius vir summa virtute venisset ad
eum sardis eique dona a sociis attulisset et ceteris in rebus
communem erga lisandrum atque humanum fuisse et ei quendam
consceptum agrum et diligenter consitum ostendisse. Cum autem
admiraretur lisander et proceritates arborum et directos in
quincuncem ordines et humum subactam atque puram et sua-
vitate odorum afflantem ex floribus. Tum eum dixisse
mirari se non modo diligentiam sed etiam sollertiam eius a quo
essent illa dimensa atque descripta et ei cirum respondisse.
Atqui ego ista omnia sum dimensus mei sunt ordines mea
descriptio multe etiam illarum arborum manu mea sunt sate.
Tum lisandrum intuentem purpuram eius et nitorem corporis
ornatumque persicum multo auro multisque gemmis fulgentem
dixisse. Recte vere te beatum ferunt quoniam virtuti sue for-
tuna coniuncta est. Hac ergo fortuna licet uti senibus nec etas
impedit quominus et ceterarum et rerum in primis agricolendi studia
teneamus usque ad ultimum tempus senectutis. Marcum quidem valerium
corvinum cepimus ad centesimum annum vitam perduxisse. Cum
esset acta iam etate in agris eosque [licet] coleret cuius inter
primum et sextum consulatum sex et quadraginta anni interfuerunt
Ita et quantum spacium etatis maiores esse ad senectutis initium
esse voluerunt tantus illi cursus fuit honorum atque eius extrema etas
in hoc beatior erat quam media quod auctoritatis plus habebat laboris
vero minus. Apex autem senectutis est auctoritas quanta fuit
in lucio cecilio metello quanta in attilio calathino. in quem
illud elogium unicum plurime consentiunt gentes populi pri-
marium fuisse virum. Notum est carmen incisum in sepulchro.
Iure ergo gravis cuius de laudibus omnium esset fama consen-
tiens. Quem virum nuper publium crassum pontifice

maximum quem postea marcum Lepidum consulem sacerdocio preditum
vidi. Quid de paulo aut affricano loquar aut ut iam ante de
maximo. quorum non in sententia solum sed etiam in nutu residebat
auctoritas. Habet senectus honorata presertim tantam auctoritatem
ut ea pluris sit quam omnes adolescentie voluptates. Sed in
omni oratione mementote eam me senectutem laudare que fundamentis
adolescentie constituta sit. Ex quo id efficitur quod ego magno
quondam cum assensu omnium dixi miseram esse senectutem que se
oratione non defenderet. non cani nec ruge repente auctoritatem
arripere possunt sed honeste acta superior etas fructus capit auctoritatis
extremos. hec enim ipsa honorabilia sunt que videntur levia
atque communia salutari appeti decedi assurgi deduci reduci
consuli que apud nos et in aliis civitatibus ut queque optime morate
sunt. ita diligentissime servantur quod utquisque etate antecedit
ita sententie primatum tenet. lisandrum Lacedemonium cuius modo feci
mentionem dicere aiunt solitum Lacedemonem esse honestissimum
domicilium senectutis. Nusquam enim tantum tribuit senectuti
vel etati. Nusquam est senectus honoratior. Quin etiam memorie
proditum est cum athenis in ludis quidam in theatrum grandis
natu venisset magno consessu locum ei nusquam datum a suis civibus.
Cum autem ad lacedemonios accessisset qui legati cum essent certo
in loco consederant consurrexisse omnes illi dicuntur et senem sessum
recepisse. Quibus cum a cuncto consessu plausus esset multiplex datus
ex hiis quendam dixisse dicitur Athenienses scire que recta essent
sed facere nolle. multa in vestro. Sed de quo agimus hoc in primis quod
ut quisque etate antecedit ita sententie principatum teneat. Nec
solum honore antecedentibus sed hiis etiam qui cum imperio sunt maiores
natu augures anteponuntur. Que sunt ergo voluptates
corporis cum auctoritatis premiis comparande. Quibus qui splendide
usi sunt hii mihi videntur fabulam etatis peregisse. Nec tamquam
inexercitati histriones in extremo actu corruisse. At sunt morosi
et anxii et iracundi et difficiles senes. si querimus etiam avari
Sed hec morum vicia sunt non senectutis. At morositas tamen
et ea vicia que dixi habent aliquid excusationis non illius
quidem iuste sed que probari posse videatur. Contempni se putant
despici illudi. preterea fragili corpore odiosa omnis offensio
est. Que tamen omnia dulciora fiunt et moribus bonis et artibus

BLB BADISCHE LANDESBIBLIOTHEK
Baden-Württemberg

Quod cum in vita tum in scientia intelligi potest ex hiis fratribus
qui in adelphis sunt. Quanta in altero diritas in altero comitas
Sic se res habet. Ut enim non omne vinum sic non omnis natura
vetustate coacessit coacessit. Severitatem in senectute probo
sed eam sicut alia modicam. Acerbitatem nullo modo. Avaricia
vero senilis quid sibi velit non intelligo. Potest enim quicquam
esse absurdius quam quominus viae restat eo plus viatici querere
Quarta restat causa que maxime angere atque sollicitam
meam hanc etatem videtur appropinquatio mortis. Que certe a senec-
tute non potest longe abesse. O miserum senem qui mortem
contempnendam esse in tam longa etate non viderit que
aut plane negligenda est si omnino extinguit animum
aut etiam optanda si aliquo eum deducit ubi sit futurus
eternus. Atqui tertium certe nichil inveniri potest. Quid ergo
timeam si aut non miser post mortem aut beatus etiam futurus sum
Quamquam quis est tam stultus quamvis sit adolescens cui sit ex-
ploratum se ad vesperum esse victurum. Quin etiam etas illa
multo plures quam nostra mortis casus habet. Facilius in morbos incidunt
adolescentes gravius egrotant tristius curantur. Itaque pauci
veniunt ad senectutem. Quod ni ita accideret melius et prudencius
viveretur. Mens enim et ratio et consilium in senibus est. Qui si nulli
fuissent nulle omnino civitates fuissent. Sed redeo ad mortem
impendentem. Quod est illud crimen senectutis cum id videatis
cum adolescentia esse commune. Sensi ego in optimo filio tu in
exspectatis ad amplissimam dignitatem fratribus tuis Scipio mortem
omni etati esse commune. At sperat adolescens se diu victurum
quod sperare idem senex non potest. Insipienter sperat. Quid est
enim stultius quam incerta pro certis habere falsa pro veris.
Senex ne quod speret quidem habet. At est eo meliore condicione
quam adolescens cum id quod ille sperat hic consecutus est.
Ille vult diu vivere hic diu vixit. Quamquam o di boni quid
est in hominis vita diu. Da enim supremum tempus exspectemus
tharsiorum regis etatem. Fuit enim ut scriptum video Artha-
tonius quidam grandis qui octoginta annos regnavit viginti

et centum vixerat Sed mihi nec quidem diuturnum quicquam
videtur michi quo est aliquid extremum Cum enim id
advenit tum illud quod preteriit effluxit tantum remanet
quidem quod virtute et recte factis consecutus sis. Hore quidem
cedunt et dies et menses et anni Nec preteritum tempus umquam
revertitur nec quid sequatur sciri potest Quod cuique temporis
ad vivendum datur eo debet esse contentus Neque enim histrioni ut
placeat peragenda fabula est modo in quocumque fuerit
actu probetur nec sapienti usque plaudite veniendum
est Breve enim tempus etatis satis longum est ad bene honesteque
vivendum Sin processerit longius non magis dolendum est
quam agricole dolent Preterea verni temporis suavitate
estatem autumpnumque venisse Ver enim tanquam adolescentiam
significat ostenditque fructus futuros Reliqua tempora metendis fructibus
et percipiendis accomoda sunt fructus autem senectutis est
ut sepe dixi ante partorum bonorum memoria et copia.
Omnia vero que secundum naturam fiunt sunt habenda in bonis
Quid enim tam secundum naturam quam senibus emori. quod idem contingit
adolescentibus adversante et repugnante natura Itaque adolescentes
mihi mori sic videntur ut aque multitudine flamme vis
opprimitur Senes autem sicut sua sponte nulla adhibita
vi consumptus ignis extinguitur Et quasi poma ex arbo-
ribus cruda si sunt vix evelluntur si matura et cocta decadunt
Sic vitam adolescentibus vis aufert senibus maturitas
Que quidem mihi tam iocunda est ut quo ad mortem propius acce-
dam quasi terram videre videar aliquandoque in portum ex longa
navigatione esse venturus Senectutis autem nullus certus terminus
recteque in ea vivitur quoad munus officii exequi et tueri pos-
sis et mortem contempnere Ex quo fit ut animosior etiam
senectus sit quam adolescentia et fortior Hoc illud est quod
Phisistrato tyranno a Solone responsum est. cum illi que-
renti qua tandem spe fretus sibi tam audaciter obsisteret.
Respondit Senectute Sed vivendi est finis optimus

cum integra mente certisque sensibus opus ipsa suum eademque
coagmentaverit natura dissolvit ut navem aut edificium
idem destruit facillime qui construxit. Sic hominem eadem optime que
conglutinavit natura dissolvit. Iam omnis conglutinatio recens egre in-
veterata facile divellitur. Ita fit ut illud breve tempus vite re-
liqui nec avide appetendum senibus nec sine causa deserendum
vetatque pitagoras in iussu imperatoris id est dei de presidio et
statione vite decedere. Solonis quidem sapientis elogium est
quo se negat velle suam mortem dolore amicorum et lamentis
vacare. vult credo se carum suis esse. Sed haut scio
an melius ennius. Nemo me lacrimis decoret nec funera
fletu faxit. Hic censet lugendam non esse mortem quam immor-
talitas consequatur. Iam sensus moriendi si aliquis esse potest isque
ad exiguum tempus presertim senum post mortem quidem sensus aut opta-
ndus aut nullus est. Sed hoc meditatum ab adolescentulis
debet esse. mortem ut negligamus. Sine qua meditatione tran-
quillo esse animo nemo potest. Moriendum enim certe est. et id incertum
an eo ipso die. Mortem ergo omnibus horis impendentem timens
tranquillo quis poterit animo consistere. De qua non ita lon-
ga disputatione opus esse videtur cum recordor non tantum lucium
brutum qui in liberanda patria est interfectus. non duos
decios qui ad voluntariam mortem cursu equorum incitaverunt. non
marcum atilium qui ad supplicium est profectus ut fidem
hosti datam conservaret non duos scipiones qui iter penis
vel corporibus suis obstruere voluerunt. Non avum tuum
lucium paulum qui morte luit college in athenensi temeritate
Non marcum marcellum cuius interitum nec crudelissimus quidem
hostis honore sepulture carere passus est. Sed legiones nostras
quidem quas scripsi in originibus in eum locum sepe profectas
alacri animo et erecto unde se nunquam redituros arbitraretur.
Quod ergo adolescentes et hii quidem non solum indocti sed
etiam rustici contemprunt id docti senes extimescent.
Omnino ut mihi quidem videtur rerum omnium satietas
vite facit satietatem. Sunt pueritie certa studia.
Num ergo ea desiderant adolescentes. Sunt et ineuntis

adolescentiae · num constans iam requirit etas que et
media dicitur · Sunt etiam eius etatis · ne ea quidem queruntur
in senectute · Sunt extrema studia quedam senectutis · Ergo
ut superiorum etatum studia occidunt sic etiam occidunt senectutis ·
Quod cum evenit · sacietas vite tempus maturum mortis affert ·
Equidem non video cur non audeam dicere vobis quod ipse senciam
de morte quod eo melius cernere mihi videor quo ab ea
propius absim · Ego vestros patres tu publi Scipio tuque Gay
Leli viros clarissimos mihique amicissimos vivere arbitror et eam
quidem vitam que est sola vita nominanda · Nam dum sumus inclusi
in hijs compagibus corporis munere quodam necessitatis et gravi
opere perfungimur · Est enim animus celestis ex altissimo domicilio
depressus et quasi demersus in terram locum divine nature eternitatique
contrarium · Sed credo deos immortales sparsisse animos in
corpora humana ut essent qui terras tuerentur quique celeste
ordinem contemplantes imitarentur eum vite modo atque constancia ·
Nec me solum racio aut disputacio impulit ut
ita crederem sed nobilitas etiam summorum philosophorum et auctoritas ·
Audiebam pitagoram pitagoreosque incolas
pene nostros qui essent italici philosophi quondam nominati dubitasse
numquam quin ex universa mente divina delibatos
animos haberemus · Demonstrabantur mihi preterea
que socrates in supremo vite die de immortalitate animorum
disseruisset is qui esset omnium sapientissimus oraculo appolinis
iudicatus · Quid multa · Sic mihi persuasi · sic
sencio · cum tanta celeritas animorum sit · tanta memoria
preteritorum futurorumque prudencia · tot artes tante sciencie ·
tot inventa non posse eam naturam que res eas contineat
esse mortalem · Cumque semper animus agitetur nec principium
motus habeat quia ipse se moveat nec finem
quidem habiturum esse motus quia numquam se ipse sit relicturus ·
Et cum simplex animi natura esset neque haberet in se quicquam
admixtum dispar sui atque dissimile · non posse eum
dividi · Quod si non possit · non posse interire ·

Magnoque argumento esse homines scire pleraque antequam nati
sunt. Quod iam pueri cum artes difficiles discant ita celeriter
res innumerabiles arripiant, ut non tantum primum accipere
videantur sed reminisci et recordari. Hec platonis fere sunt.
Apud Xenophontem autem moriens Cirus maior hec dicit.
Nolite arbitrari mi carissimi filii me cum a vobis discessero
nusquam aut nullum fore. Nec enim dum eram vobiscum
animum meum videbatis. Sed in hoc corpore eum esse ex hiis rebus
quas gerebam intelligebatis. Eundem ergo esse creditote
etiam si nullum videbitis. Nec vero clarorum virorum post mortem
honores permanerent, si nihil eorum ipsorum animi efficerent quo
diutius memoriam sui teneremus. Mihi quidem numquam persuaderi
potuit animos dum in corporibus essent mortalibus vivere, cum
excessissent ex hiis emori. Nec vero tum animum esse insipientem
cum ex insipienti corpore evasisset. Sed cum omni admixtione
corporis liberatus purus et integer esse cepisset, tum esse
sapientem. Atque etiam cum hominis natura morte dissolvitur
ceterarum rerum perspicuum est quo queque discedat. Abeunt
enim illuc omnia unde orta sunt. Animus autem solus nec cum
adest nec cum discedit apparet. Iam vero videtis nichil
esse morti tam simile quam sompnum. Atqui dormientium
animi maxime divinitatem suam declarant. Multa enim
cum remissi et liberi sunt futura prospiciunt. Ex quo intelligitur
quales futuri sint cum se plane corporis vinculis relaxaverint.
Quare si hec ita sunt sic me colitote inquit ut deum.
Sin una est interiturus animus cum corpore vos tamen deos verentes
qui hanc pulchritudinem omnem tuentur et regunt memoriam
nostri pie inviolateque servabitis. Cirus quidem hec mo-
riens. Nos si placet nostra videamus. Nemo umquam mihi Scipio
persuadebat aut patrem tuum paulum aut duos avos
paulum et affricanum aut affricani patrem aut patruum
aut etiam multos prestantes viros quos enumerare non
est necesse tanta esse conatos que ad posteritatis
memoriam pertineret nisi animo cerneret posteritatem
ad se pertinere. An censes ut de me ipso aliquid

more senum glorier me tantos labores diurnos nocturnosque
domi militieque suscepturum fuisse · si isdem finibus glo-
riam meam quibus vitam essem terminaturus · Nonne me-
lius multo fuisset ociosam etatem et quietam sine ullo labore
et contentione traducere · Sed nescio quomodo animus erigens se
ad posteritatem semper ita prospiciebat quasi cum excessisset
e vita tum denique victurus esset · Quod quidem ni ita se
haberet ut animi immortales essent haut optimi cuiusque
animus maxime ad immortalem gloriam niteretur · Quid quod sa-
pientissimus quisque equissimo animo moritur · stultissimus iniquissimo
nonne videtur vobis animus is qui plus cernat et
longius videre se ad meliora proficisci · ille autem cuius obtusior
sit acies non videre · Equidem efferor studio patres vestros
quos colui et dilexi videndi · Neque vero eos non solum quos ego
habeo quos ipse cognovi sed illos etiam de quibus audivi
et legi et ipse conscripsi · Quo quidem me proficiscentem haut
sane quis facile retraxerit nec tanquam pilam retorserit · Et si
quis deus mihi largiatur ut ex hac vite etate repuerascam
et in cunis vagiam · valde recusem · nec vero velim quasi
decurso spacio a calce ad carceres revocari · Quid enim
hec vita commodi quod non potius laboris · Sed habeat sane · habet
certe tamen aut satietatem aut modum · Non libet enim mihi
deplorare vitam quod multi et hi docti fecerunt · Neque me
vixisse penitet quoniam ita vixi ut non frustra me natum
existimem · et ex vita ista discedo tanquam ex hospicio non
tanquam e domo · Commorandi enim natura diversorium nobis non
habitandi dedit · O preclarum diem cum in illud divinum animorum
consilium cetumque proficiscar · Cumque ex hac turba et collu-
vione discedam · proficiscar enim ad eos non solum viros de quibus
ante dixi verum ad Cathonem meum quo melior natus est
nemo pietate prestancior · cuius a me corpus est crematum quod
contra decuit ab illo meum · Animus vero non me deserens sed
respectans in ea profecto loca discessit quo mihi ipse
cernebat esse veniendum · Quem ego meum casum fortiter
ferre visus sum · non quod equo animo ferrem sed me

14 v

ipe consolabar extimans non longinquum inter nos digressum
et discessum fore. His mi rebus Scipio id enim te cum Lelio
admirari solere dixisti. Levis est senectus nec solum non
molesta sed etiam iocunda. Quod si in hoc erro quod animos hominum
immortales esse credam libenter erro nec mihi hunc errorem
quo delector dum vivo extorqueri volo. Sin mortuus
(ut quidam minuti philosophi censent) nichil sentiam
non vereor ne hunc errorem meum mortui philosophi irrideant.
Quod si non sumus immortales futuri tamen extingui
homini suo tempore optabile est. Nam habet natura ut aliarum omnium
rerum sic vivendi modum. Senectus autem etatis est peractio
tamquam fabule cuius defatigacionem fugere debemus
presertim adiuncta sacietate. Hec habui de senectute
que dicerem ad quam utinam perveniatis ut ea que ex me
audistis re experti probare possitis. L 14° rate:

Explicit Tullius de senectute.

Vintus Mutius Augur Scevola multa narrare de C. Lelio
suo socero memorit' iocundeq; solebat. Nec dubitare illu
in oi sermoe appellare sapiete. Ego aut a pre ita ddutus ad Sceuola
supta virili toga. ut quoad possem et liceret a senis late nuq discedes
Itaq multa ab eo prudet disputa. breuit' z comode dicta. memorie
comendaba. fieriq; studeba eius prudentia doctior. Quo mortuo memet
ad pontifice Sceuola gtuli que vnu ciuitatis nre et ingenio z iusticia
pstatissi'u audeo dice. Sz de h' alias. Nc redeo ad augurem. Cu sepe multa
tu memini domi in emiciclo sedente ut solebat cu et ego ee; vna et
pauci admodu familiares. in eu smoe illu icide. qui tu fere erat oibs
in ore. Meministi eni pfecto attice. et eo mag q' P. sulpicio utebare
multu. cu is Tr. pl. capitali odio a Q. pompeio. qui tu erat gsul
dissideret. quo cu giunctissie et amatissie uixerat. qta eet hoim ut ami:
ratio ut querela; Itaq; tu Sceuola cu in ea ipa; mencioz incidisset. exposuit
nob smonem lelij d amicicia habitu ab illo secu et cu altero gnio
C. fannio marci filio pauci diebs p9 mortz affricani. Eius disputa-
tionis sntias memorie madaui qs in h' libro exposui arbitratu meo.
Quasi eni ipos introduxi loquetes ne inqua z inquid sepius int:
poneret' atq; ut tanq a psentibs cora haberi smo videatur.
Cu eni sepe mecu ageres d amicicia ut scribe aliqd. digna mihi
res. tu oim cognitoe tu nra familiaritate uisa est. Itaq; feci
no inuitus ut pdessem multis rogatu tuo. Sz ut in catone maiore
feci. q e scptus ad te d senectute. catone induxi sene disputatz
qz nulla videbat' aptior psona. q d illa etate loquer'. qua
eis q et diutissie senex fuisset. et in ipa senectute pt' ceteros
floruisset. Sic e accepissemus a patribs maxie memorabile C. lelij
et P. scipionis familiaritate fuisse. ydonea mihi lelij psona
uisa est q d amicicia ea ipa dissereret. q disputata ab eo memi-
nisset Sceuola. Genus at h' sermonu positu in hoim veterz aut:
toritate. et eoz illustriu plus nescio q' pacto uidet' hre grauitatis
Itaq; sic afficior interdu ipe mea legez. ut catone no me loq exstime;
Sz ut tu ad sene senex d senectute sic in h' libro amicissimus scpsi d
amicicia. Tu e cato locutus q' erat nemo fere senior tepibus illis
nemo prudencior. Nc lelius z sapiens. Sic n habitus e. et amicicie
gla excellens d amicia lo'. Tu velis paulo a me aim auertas. lelium ipm loq

putes Ergo fannius et Mucius venerunt ad socerum post mortem affricani
ab his sermo oritur Respondet lelius cuius tota disputatio est de amicicia quam
legens te ipsum agnosces

Vnt ista vera ut dicis leli nec enim melior vir fuit affricano
quisquam nec clarior Sed existimare debes omnium oculos in te esse coniectos
Vnum te sapientem et appellant et existimant. Tribuebatur hoc modo catoni. Scimus
L. acilium apud patres nostros appellatum sapientem. Sed uterque alio quodam modo
Acilius quia prudens esse in iure civili putabatur Cato quia multarum rerum usum
habebat. Multa eius et in senatu et in foro. vel provisa prudenter. vel acta con-
stanter. vel responsa acute proferebantur. Propterea quasi cognomen iam habebat
in senectute sapientis. Te autem alio quodam modo non solum natura et moribus verum etiam
et studio et doctrina esse sapientem. Nec sicut vulgus. sed ut eruditi solent
appellare sapientem. Qualem neminem in Grecia reliqua. Nam qui septem appel-
lantur eos qui ista subtilius querunt in numero sapientum non habent. Athenis unum
accepimus et eum quidem etiam appollinis oraculo sapientissimum iudicatum
Hanc esse sapientiam in te existimant. ut omnia tua in te posita ducas.
humanosque casus virtute inferiores putes. Itaque ex me querunt. credo ex te
hic Sceuola ut ex me. quonam pacto mortem affricani feras. Eoque magis
quod proximis nonis cum in hortos D bruti auguris commentandi causa ut assolet
venissemus. tu non affuisti. qui diligentissime semper illum diem et illud
munus solitus esses obire

Verum quidem C leli. multi ut est a fannio dictum. Sed ego id respondeo
quod animadverti te dolorem quem acceperis cum summi viri tum amicissimi morte
ferre moderate. nec potuisse non commoveri. nec fuisse id humanitatis
tue. Quod autem in collegio meo non affuisses. valitudinem respondeo causam
non mesticiam fuisse

Recte quidem Sceuola et vere. Neque enim ab isto officio quod semper usurpavi
cum valerem. abduci incommodo meo debui. Nec ullo casu
arbitror hoc constanti homini posse contingere. ut ulla intermissio fiat officij. Tu
autem fanni quod tantum tribui mihi dicis quantum ego nec agnosco nec postulo.
facis amice. Sed ut mihi videris non recte iudicas de catone. Aut enim nemo
quod quidem magis credo. aut si quisquam. ille fuit sapiens. Quo ut alia omittam
mortem filii tulit. Memineram paulum. videram galum. sed hi in pueris Cato in
perfecto et spectato viro. Quamobrem catoni cave anteponas ne istum quidem
quem appollo ut ais sapientissimum iudicavit. huius enim facta. illius dicta laudantur

De me autem ut iam cum utroque loquar, sic habeto te; Ego si scipionis desiderio me
moveri negem, quam recte faciam viderint sapientes. Sed certe mentiar; Moveor
enim tali orbatus amico, qualis ut arbitror nemo umquam erit; ut confirmare pos-
sum, nemo certe fuit; Sed non egeo medicina; Me ipse consolor et maxime illo
solacio quod eo errore careo, quo amicorum decessu plerique solent angi; Nihil
mali accidisse scipioni puto. mihi accidit si quid accidit. Suis autem incommodis
graviter angi non amici sed se ipsum amantis est; Cum illo vero quis neget actum
esse preclare. Nisi enim quam ille minime putabat immortalitatem optare vellet.
quid non adeptus est quod homini fas esset optare Qui summam spem civium quam de eo
iam pueri habebat, continuo adolescens incredibili virtute superavit.
Qui consulatum petiit numquam, factus est consul bis. primum ante tempus, iterum sibi suo tempore
R. p. pene sero Qui duabus urbibus eversis inimicissimis huic imperio,
non modo presentia verum etiam futura bella delevit; Quid dicam de moribus facillimis
de pietate in matrem. liberalitate in sorores. bonitate in suos. iustitia in omnes
nota sunt vobis; Quam autem civitati carus fuit merore funeris indicatum est;
Quid igitur hunc paucorum annorum accessio iuvare potuisset. Senectus enim
quamvis non sit gravis ut memini catonem anno antequam moreretur mecum et cum
scipione disserere. tamen aufert eam viriditatem in qua etiam nunc erat scipio; Quam
ob rem vita quidem talis fuit vel fortuna vel gloria ut nihil posset accedere. Moriendi
autem sensum celeritas abstulit Quo de genere mortis difficile est dictu. Quid
homines suspicentur videtis. Hoc vere tamen licet dicere. P. scipioni ex multis diebus quos
in vita celeberrimos letissimosque viderit, illum diem fuisse celeberrimum quo
senatu dimisso in domum reductus ad vesperum est a patribus conscriptis populo romano
sociis et latinis pridie quam excessit e vita ut ex tam alto dignitatis gradu
ad superos videatur deos. potius quam ad inferos venisse. Neque enim assentior
his qui hec nuper disserere ceperunt cum corporibus simul animos interire. atque omnia morte deleri;
Plus apud me antiquorum auctoritas valet. vel nostrorum maiorum qui mor-
tuis tam religiosa iura tribuerunt; Quod non fecissent profecto si nihil ad
eos pertinere arbitrarentur. vel eorum qui in hac vita fuerunt. magnamque greciam
que nunc quidem deleta est tunc florebat. institutis et preceptis suis erudierunt. vel eius
qui apollinis oraculo sapientissimus iudicatus est. Qui non tum hoc tum illud ut
plerique. sed idem semper animos hominum esse divinos. hisque cum ex corpore excessissent.
reditum in celum patere. optimoque et iustissimo cuique expeditissimum. quod idem
scipioni videbatur. Qui quidem quasi presagiret. perpaucis diebus ante mortem
cum et philus et manilius adessent. et alii plures. tuque etiam scevola mecum ve-
nisses. triduum disseruit de R. p. Cuius disputationis fuit extremum

fere de immortalitate animorum que se in quiete per visum ex Affricano audisse dicebat;
Id si ita est ut optimi cuiusque animus in morte evolet facile tamquam e custodia vin-
clisque corporis cui censemus cursum ad deos faciliorem fuisse quam Scipioni?
Quocirca merere hoc eius eventu vereor ne invidi magis quam amici sit.
Sin autem illa veriora ut idem interitus sit animorum et corporum nec ullus sensus
maneat ut nihil boni est in morte sic certe nihil mali; Sensu enim
amisso fit idem quasi natus non esset omnino. Quem esse natum et nos gau-
demus et hec civitas dum erit letabitur. Quamobrem cum illo quidem ut supra dixi
actum optime est mecum incommodius quem fuerat equius ut prius introieram
sic prius exire de vita. Sed recordatione amicitie nostre sic fruor ut beate videar
vixisse quia cum Scipione vixerim; Quocum mihi coniuncta cura de republica et
de privata fuit; Quocum et domus fuit et milicia communis et id in quo
est omnis vis amicitie voluntatum et studiorum sententiarum summa consensio
Itaque non tam ista me sapientie quam modo Fannius commemoravit fama delectat
falsa presertim quam quod amicitie nostre memoriam spero fore sempiternam; Idque eo magis
mihi cordi est quod ex omnibus seculis vix tria aut quattuor nominantur paria amicorum
Quo in genere sperare videor Scipionis et Lelii amicitiam posteritati notam fore;

Istud quidem Leli ita necesse est. Sed quoniam amicitie mentionem fecisti et sumus ociosi pergratum
mihi feceris spero item Scevole si quemadmodum soles de ceteris rebus que ex te que-
runtur sic de amicitia disputaris. Quid sentias quale existimes quae precepta des;

Mihi vero gratum erit atque id ipsum cum tecum agere conarer Fannius antevertit
Quamobrem utrique nostrum gratum fuit

Ego vero non gravarer si mihi ipse confiderem. Nam preclara res est et sumus ut dixit Fannius
ociosi. Sed quis ego sum aut que in me facultas. Doctorum ista est consuetudo eaque Grecorum
ut his ponatur de quo disputent subito. Magnum opus est egetque exercita-
tione non parva. Quamobrem que disputari de amicitia possunt ab eis censeo petatis
qui ista profitentur. Ego vos hortari tantum possum ut amicitiam omnibus rebus humanis
anteponatis. Nihil est enim tam nature aptum tam conveniens ad res vel secundas
vel adversas. Sed hoc primum sentio nisi in bonis amicitiam esse non posse. Neque
id ad vivum reseco ut illi qui hoc subtilius disserunt fortasse vere sed ad communem utili-
tatem parum. Negant enim quemquam virum esse bonum nisi sapientem. Sit ita sane;
Sed eam sapientiam interpretantur quam adhuc mortalis nemo est consecutus. Nos autem ea que sunt
in usu vitaque communi non ea que finguntur aut optantur spectare debemus;
Numquam ego dicam C. Fabricium M. Curium T. Coruncanium quos sapi-
entes maiores nostri iudicabant ad istorum normam sapientes fuisse; Quare
sibi habeant sapientie nomen et invidiosum et obscurum; Concedant ut viri

boni fuerint. ne id quidem facerent. Negabant id nisi sapienti posse concedi
Agamus igitur ut aiunt pingui minerva; Qui ita se gerunt ita vivunt ut fides
eorum probetur integritas ut equitas. liberalitas. nec sit in eis ulla cupi-
ditas. libido. audacia. sitque magna constantia ut hi fuerunt modo quos nominavi;
Hos viros bonos ut habiti sunt sic etiam appellandos putemus quia assequuntur
quantum homines. natura optima bene vivendi duce; Sic enim mihi perspicere
videor ita natos esse ut inter omnes societas quedam. Maior autem ut quisque acce-
deret proxime; Itaque cives potiores quam peregrini. propinqui quam alieni; Cum his
enim natura ipsa peperit amiciciam. Sed ea non satis habet firmitatis. Namque hoc prestat
amicicia propinquitati. quod ex propinquitate. benivolentia tolli potest. ex amicicia non potest;
Sublata enim benivolentia. amicicie nomen tollitur propinquitatis manet; Quanta
autem vis amicicie sit. ex hoc intelligi maxime potest. quod ex infinita societate
humani generis quam conciliavit ipsa natura. ita contracta res est. et adducta in
angustum. ut omnis caritas. aut inter duos. aut inter paucos iungeretur;
Est enim amicicia nihil aliud. nisi omnium divinarum humanarumque rerum
cum benivolentia et caritate consensio. Qua quidem haut scio an excepta
sapientia. quicquam melius homini sit a diis immortalibus datum; Divitias
alii preponunt. bonam alii valitudinem; alii potentiam. alii honores. multi
etiam voluptates. Beluarum quidem hoc extremum; Illa autem superiora caduca
et incerta posita non tam in consiliis nostris quam in fortune temeritate; Qui
autem in virtute summum bonum ponunt preclare illi quidem agunt. Sed hec ipsa
virtus amiciciam et gignit et continet. nec sine virtute amicicia esse ullo pacto potest
Iam virtutem ex consuetudine vite. sermonisque nostri interpretemur. nec eam ut quidam
docti verborum magnificentia. metiamur. virosque bonos eos qui habentur numeremus
Paulos Cathones Gallos Scipiones Philos. His communis vita contenta est; Eos autem
omittamus qui omnino nusquam reperiuntur; Tales igitur inter viros amicicia tantas
opportunitates habet. quas vix queo dicere; Principio qui potest esse vita vitalis
ut ait ennius que non in mutua amici benivolentia conquiescat. Quid dulcius
quam habere quicum omnia audeas sic loqui ut tecum; Qui esset fructus tantus in prosperis
rebus nisi haberes qui illis eque ac tu ipse gauderet; Adversas vero ferre dif-
ficile esset sine eo qui eas gravius quam tu ferret; Denique cetere res que expetuntur
opportune sunt singule singulis. Divicie ut utare. Opes ut colare. honores
ut laudere. voluptates ut gaudeas. valitudo ut dolore careas
et muneribus fungare corporis Amicicia res plurimas continet. quoquo te
verteris presto est. nullo loco excluditur. numquam intempestiva. numquam molesta est
Itaque non aqua non igni ut aiunt locis pluribus utimur quam amicicia; Neque ego nunc

de vulgari aut de mediocri quae tamen et ipsa delectat et prodest. sed de vera et
perfecta loquor qualis eorum qui pauci nominantur fuit. Nam et secundas res splendidio-
res amicitia et adversas partiens et communicans leviores. Cumque plurimas et
maximas commoditates amicitia contineat, tum illa nimirum praestat omnibus quod bona spe
praelucet in posterum. Nec debilitari animos aut cadere patitur. Verum enim amicum qui intuetur
tamquam exemplar aliquod intuetur sui. Quocirca et absentes adsunt et egentes ha-
bundant et imbecilli valent, quod difficilius dictu est, mortui vivunt. Tantus
eos honos memoria desiderium prosequitur amicorum, ex quo illorum beata mors videtur.
horum vita laudabilis. Quod si exemeris ex rerum natura benivolentie coniunctionem nec do-
mus ulla nec agri cultus permanebit. Id si minus intelligitur quanta vis amicitie co-
cordieque sit, ex dissensionibus atque discordiis percipi potest. Quae enim domus tam stabilis
quae tam firma civitas sit quae non odiis et discidiis funditus possit everti. Ex quo
quantum boni sit in amicitia iudicari potest. Agrigentinum quidem doctum quendam virum carminibus Graecis
vaticinatum ferunt quae in rerum natura totoque mundo constarent quaeque moverentur ea contraheret
amicitia, dissipare discordia. Atque hoc quidem omnes mortales et intelligunt et re probant.
Itaque si quando aliquod officium exstitit amici in periculis aut adeundis aut communicandis
quis est qui id non maximis efferat laudibus. Qui clamores tota cavea nuper
in hospitis et amici mei M. Pacuvii nova fabula. Cum ignorante rege uter
Horestes esset, Pylades se esse Horestem diceret ut pro illo necaretur. Horestes autem
ita ut erat Horestem se esse perseveraret. Stantes plaudebant in re ficta. Quid
arbitramur in vera facturos fuisse. Facile indicabat ipsa natura vim suam cum
homines quod ipsi facere non possent id recte in alio fieri iudicaret. Hactenus
videor mihi de amicitia quid sentirem potuisse dicere. Si qua praeterea sunt.
credo autem esse multa ab hiis si videbitur qui ista disputant quaeritote

Nos autem a te potius quamquam etiam ab istis saepe quaesivi et audivi non invitus equidem
sed aliud quoddam filum orationis tuae

• Tum magis id diceres Fanni si nuper in hortis Scipionis cum est de re publica disputatum
affuisses. qualis tum patronus iustitie fuit contra accuratam orationem Phili.

F. Facile id quidem fuit iustitiam iustissimo viro defendere

• Quid amicitiam? Nonne facile ei qui ob eam summa fide constantia iustitiaque ser-
vata maximam gloriam ceperit

Vim hoc quidem est afferre. Quid enim refert qua me ratione cogatis? cogitis certe. Studiis
enim generorum praesertim in re bona tum difficile est tum nec aequum quidem obsistere.
Saepissime igitur mihi de amicitia cogitanti maxime illud considerandum videri solet utrum propter
imbecillitatem atque inopiam desiderata sit amicitia ut dandis recipiendisque meritis
quod quisque minus per se ipse posset id acciperet ab alio vicissimque redderet. an esset hoc quidem proprium amicitie;

Sed antiquior et pulcrior et magis a natura profecta alia causa; Amor enim ex quo
amicicia nominata est princeps est ad benivolentiam iungendam; Nam utilitates quidem ab hys etiam
percipiuntur saepe qui simulatione amicicie coluntur et observantur temporis causa. In amicicia autem nihil
fictum est nihil simulatum. et quicquid est verum est et voluntarium. Quapropter a natura videtur
mihi potius quam ab indigencia orta amicicia. Applicatione animi magis cum quodam sensu
amandi quam cogitatione quantum res illa esset utilitatis habitura; Quod quidem quale sit etiam
in bestiis quibusdam animadverti potest. que ex se natos ita amant ad quoddam tempus et ab eis ita
amantur. ut facile eorum sensus appareat; Quod in homine multo est evidentius. Primum
ex ea caritate que est inter natos et parentes. que dirimi nisi detestabili scelere non
potest. Deinde cum similis sensus extitit amoris. si aliquem nacti sumus cuius cum moribus et
natura congruamus. quod in eo quasi lumen aliquod probitatis et virtutis perspicere videamur;
Nihil est enim virtute amabilius. Nihil quod magis alliciat ad diligendum. Quippe cum
propter virtutem et probitatem etiam eos quos numquam vidimus quodammodo diligimus. Quis est qui C. Fabricij
M. Curij non cum aliqua benivolentia memoriam usurparet. quos numquam viderit. Quis autem est qui
Tarquinium superbum qui Sp. Cassium Spurium non oderit. Cum duobus ducibus de imperio in
Italia est decertatum; Pirro et Anibale. ab altero propter probitatem eius non nimis alienos
animos habemus. Alterum propter crudelitatem. semper hec civitas oderit; Quod si tanta vis
probitatis est ut eam vel in eis quos numquam vidimus vel quod maius est in hoste diligamus. quid mirum
est si animi hominum moveantur. cum eorum quos cum usu coniuncti esse possunt virtutem et bonitatem
perspicere videantur. Quamquam confirmatur amor et beneficio accepto. et studio perspecto.
et consuetudine adiuncta; Quibus rebus ad illum primum motum animi et amoris adhibitis
admirabilis quedam exardescit benivolentie magnitudo; Quam si qui putant ab imbe-
cillitate proficisci. ut sit per quem assequatur quod quisque desideret. humilem sane relinquunt
et minime generosum ut ita dicam ortum amicicie. quam ex inopia atque indigencia natam
volunt. Quod si ita esset. ut quisque minimum in se arbitraretur esse. ita ad amiciciam esset aptissimus
Quod longe secus est. Ut enim sibi quisque confidit. et ut quisque maxime virtute et sapiencia
sic munitus est ut nullo egeat suaque omnia in se ipso posita iudicet. ita in amiciciis ex- Nota
petendis colendisque maxime excellit; Quid Affricanus indigens mei. Minime
hercule. At ne ego quidem illius. Sed ego admiratione quadam virtutis eius. Ille vicissim
opinione fortasse nonnulla. quam de meis moribus habebat me dilexit. Auxit
benivolentiam consuetudo. Sed quamquam utilitates multe et magne consecute sunt. non sunt tamen ab spe
earum cause diligendi profecte; Ut enim benefici liberalesque sumus. non ut exigamus gratiam;
Neque enim beneficium feneramus. sed natura propensi ad liberalitatem sumus. sic amiciciam non spe
mercedis adducti; sed quod eius omnis fructus in ipso amore sit expetendam putamus; Ab hys
qui pecudum ritu ad voluptatem omnia referunt longe dissentiunt. nec mirum; Nihil
enim altum nihil magnificum ac divinum suspicere possunt qui suas omnes cogitationes abiecerunt

ege

in rem tam humilem tamque despectam; Quamobrem hos quidem ab hoc sermone amoveamus;
Ipsi autem intelligamus natura gigni sensum diligendi et benivolentie caritatem facta signi-
ficatione probitatis. Quam qui adepti fuerint. applicant sese et propius admovent ut et
usu eius quem diligere ceperunt fruantur et moribus. sintque pares in amore et equales
propensioresque ad bene merendum quam ad respondendum; Atque haec inter eos sit honesta
certatio; Sic et utilitates ex amicitia maxime capientur. et erit ortus amicitie a natura quam ab
inbecillitate gravior et verior. Sed natura mutari non potest. Ideo vere amicitie sem-
piterne sunt. Ortum amicitie quod videtis. nisi quid ad haec forte vultis

Tu vero perge Leli pro hoc enim qui minor est natu meo iure respondeo

Recte tu quidem. Quamobrem audiamus. Audite vero optimi viri ea que sepissime inter
me et Scipionem de amicitia disserebantur. Quamquam ille quidem nihil difficilius esse dicebat quam a-
micitiam usque ad extremum vite permanere. Nam vel ut idem non expediret

N

incideret sepe. vel ut de re publica non idem sentirent. Mutari etiam mores hominum
sepe dicebat. alios adversis rebus. alios etate ingravescente; Atque earum rerum
exemplum ex similitudine capiebat ineuntis etatis. quod summi puerorum amores
sepe una cum pretexta toga deponerentur. Sin autem ad adolescentiam perduxissent.
dirimi tamen interdum contentione vel uxorie vel commodi alicuius. quod idem adipisci
uterque non posset. Quod si qui longius in amicitia provecti essent. tamen sepe labefactari
si in honoris contentionem incidissent; Pestem enim nullam esse amicitiis quam in plerisque

Pestes Amicitie

pecunie cupiditatem. in optimis quibusque honoris certamen et gloriae. ex quo inimicitias
maximas sepe inter amicissimos extitisse. Magna enim dissidia et plerumque iusta nasci solere
cum aliquid ab amicis quod rectum non esset postularetur. Cum namque hoc postularent ut
aut libidinis ministri aut adiutores essent ad iniuriam. Quod qui recusarent quamvis
honeste id facerent. ius tamen amicitie deserere arguerentur ab hiis quibus obsequi nollent
Illos autem qui quidvis ab amico auderent postulare. postulatione ipsa profiteri omnia
se amici causa esse facturos; eorum querela inveterata non modo familiaritates extingui
solere. sed et odia gigni sempiterna. Hec ita multa quasi fata impendere amicitiis
Ut omnia subterfugere non modo sapientie. sed et felicitatis diceret sibi videri. Quamobrem
id primum videamus si placet quatenus amor in amicitia progredi debeat. Numne si
Coriolanus habuit amicos ferre contra patriam arma illi cum Coriolano debuerunt.
Num Vecellinum amici regnum appetentem. Num Melium debuerunt iuvare. Ti-
berium quidem Gracchum rem publicam vexantem a Q. Tuberone equalibusque amicis derelictum
videbamus. At C. Blossius Cumanus hospes familie vestre Scevola cum
ad me quod aderam Lenati et Rupilio consulibus in consilio deprecatum venisset;
hanc ut sibi ignoscerem causam afferebat quod tanti Ti. Gracchum fecisset. ut quicquid
ille vellet. sibi faciendum putaret. Tum ego etiamne si te in Capitolio faces

facere vellet? Numquam voluisset id quidem. Sed si id voluisset paruissem. Videtis quam nefaria vox. Et hercule ita fecit, vel plus etiam quam dixi. Non enim paruit ille Ti. Gracchi temeritati, sed prefuit, nec se comitem illius furoris sed ducem prebuit. Itaque hac amentia questione nova perterritus in Asiam profugit, ad hostes se contulit, penas rei publice graves iustasque persolvit. Nulla est igitur excusatio peccati, si amici causa peccaveris. Nam cum conciliatrix amicitie virtutis oppinio fuerit, difficile est amicitiam manere, si a virtute defeceris. Quod si rectum statuerimus, vel concedere amicis quicquid velint, vel impetrare ab his quicquid velimus, perfecta quidem sapientia simus, si nihil habeat res vitii. Sed loquimur de his amicis qui ante oculos sunt, quos videmus, aut de quibus memoriam accepimus, quos novit vita communis. Ex hoc numero nobis exempla sumenda sunt, et eorum quidem maxime qui ad sapientiam proxime accedunt. Videmus Paulum Emilium Luscino familiarem fuisse, sic a patribus accepimus, bis una consules, collegas in censura. Tum et cum his et inter se coniunctissimos fuisse M. Curium, Ti. Coruncanium memorie proditum est. Igitur ne suspicari quidem possumus quemquam horum ab amico quippiam contendisse, quod contra fidem, contra iusiurandum, contra rem publicam esset. Nam hoc quidem in talibus viris quid attinet dicere, si contendisset impetraturum non fuisse, cum illi sanctissimi viri fuerint. Eque autem nefas sit tale aliquid facere rogatum et rogare. At vero Ti. Gracchum sequebantur C. Carbo, C. Cato et minime tum quidem Gaius frater, nunc idem acerrimus.

Hec igitur lex in amicitia sanciatur, ut neque rogemus res turpes, nec faciamus rogati. Turpis enim excusatio est et minime accipienda cum in ceteris peccatis, tum si quis contra rem publicam se amici causa fecisse fateatur. Etenim eo loco, Fanni et Scevola, locati sumus, ut nos longe prospicere oporteat futuros casus rei publice. Deflexit iam aliquantum de spatio curriculoque consuetudo maiorum. Ti. Gracchus regnum occupare conatus est, vel regnavit is quidem paucos menses. Numquid simile populus Romanus audierat aut viderat? Hunc etiam post mortem secuti amici et propinqui quid in P. Nasica Scipione effecerint, sine lacrimis nequeo dicere. Nam Carbonem quoquo modo potuimus propter recentem penam Ti. Gracchi sustinuimus. De C. Gracchi autem tribunatu quid expectem, non libet augurari. Serpit deinde res, que proclivis ad perniciem cum semel cepit labitur. Videtis in tabella iam ante quanta sit facta labes, primo Gabinia lege, biennio

aut post Cassium. Videre autem videor populum a senatu disiunctum multitudinis arbitrio res maximas agi; plures enim discant quemadmodum habeat quam quemadmodum his resistatur. Quorsum hec fiant? quia sine sociis nemo quicquam tale conatur. Precipiendum est igitur bonis, ut si in eiusmodi amicitias ignari aliquo casu inciderint, ne existimant ita se alligatos ut ab amicis in re publica peccantibus non discedant. Improbis autem pena statuenda est. Nec vero minor his qui secuti erunt alterum quam his qui ipsi fuerint impietatis duces. Quis clarior in Grecia Themistocle? Quis potentior? Qui cum imperator bello persico servitute Greciam liberavisset propterque invidiam in exilium esset expulsus, ingrate patrie iniuriam non tulit quam ferre debuit; fecit idem quod xx annis ante apud nos fecerat Coriolanus; his adiutor contra patriam inventus est nemo. Itaque mortem sibi uterque conscivit. Quare talis improborum consensio non modo excusatione amicitie tegenda non est, sed potius supplicio omni vindicanda est, ut ne quis concessum putet amicum bellum patrie inferentem sequi. Quod quidem ut res ire cepit haut scio an aliquando futurum sit; mihi autem non minori cure est qualis res publica post mortem futura mea quam qualis hodie sit.

Hec igitur prima lex amicitie sanciatur, ut ab amicis honesta petamus, amicorum causa honesta faciamus, nec expectemus quidem dum rogemur; studium semper adsit, cunctatio semper absit, consilium vero dare gaudeamus libere. Plurimum in amicitia amicorum bene suadentium valeat auctoritas, eaque adhibeatur ad monendum non modo aperte sed et acriter si res postulabit, et adhibite pareatur. Nam quibusdam quos audio sapientes habitos in Grecia placuisse opinor mirabilia quedam, sed nihil est quod illi non persequantur argumentis. Partim fugiendas esse amicitias nimias, ne necesse sit unum sollicitum esse pro pluribus. Satis superque esse sibi suarum cuique rerum, alienis implicari molestum esse. Commodissimum esse quam laxissimas habenas habere, quas ut adducas cum velis ut remittas. Caput enim esse ad beate vivendum securitatem, qua frui non possit animus si tamquam parturiat unus pro pluribus. Alios autem dicere aiunt multo etiam inhumanius, quem locum breviter paulo ante perstrinxi, presidii adiumentique causa non benivolentie neque caritatis amicitias esse expetendas. Itaque ut quisque minimum firmitatis haberet minimumque virium, ita amicitias appetere maxime; ex eo

fieri autem ut interdum magis amicorum praesidia quaerant quam viri et inopes
magis quam opulenti et calamitosi quam hii qui putantur beati. O praeclaram
sapientiam. Solem enim e mundo tollere videntur qui amicitiam e vita tollunt
qua nihil a diis immortalibus melius habemus nihil iocundius. Quae est enim
ista securitas. Specie quidem blanda sed re ipsa multis locis repudianda est.
Neque enim est consentaneum ullam honestam rem actionemve ne sollicitus
sis aut non suscipere aut susceptam deponere. Quod si curam fugimus
virtus quoque fugienda est quam necesse est cum aliqua cura res sibi contrarias ut
aspernatur atque oderit. Ut bonitas malitiam temperantia libidinem
ignaviamque fortitudo. Itaque videas rebus iniustis iustos maxime
dolere imbellibus fortes flagitiosis modestos. Ergo proprium animi bene
constituti et laetari bonis rebus et dolere contrariis. Quamobrem
si cadat in sapientem animi dolor qui profecto cadit nisi ex eius animo
extirpatam humanitatem arbitrarem quae causa est cur amicitiam funditus
tollamus e vita ne aliquas propter eam suscipiamus molestias. Quid enim
interest motu animi sublato non dico inter pecudem et hominem sed inter
hominem et truncum aut saxum aut quodvis generis eiusdem. Neque enim sunt
isti audiendi qui virtutem duram et quasi ferream esse quandam volunt.
Quae quidem est cum in multis rebus tum in amicitia tenera atque tractabilis
ut bonis amici quasi diffundatur et incommodis contrahatur. Quamobrem
angor iste qui pro amico saepe capiendus est non tantum valet ut tollat
e vita amicitiam non plus quam ut virtutes quia non nullas curas et molestias
afferunt repudientur. Cum autem contrahat amicitiam ut supra dixi
si qua signo virtutis eluceat ad quam se similis animus applicet et adiungat
id cum contigit amor exoriatur necesse est. Quid enim tam absurdum
est quam delectari multis rebus inanibus ut honore ut gloria ut aedi-
ficio ut vestitu cultuque corporis animo autem virtute praedito ut amare
ut ut ita dicam reamare possit non admodum delectari. Nihil
est enim remuneratione benivolentiae nihil vicissitudine studiorum
officiorumque iocundius. Quod si etiam illud addimus quod recte addi
posset nihil esse quod ad se rem ullam tam alliciat tam trahat

quam amicitiam similitudo. Concedetur profecto verum, ut bonos boni dili-
gant, adsciscantque sibi quasi propinquitate coniunctos atque natura. Nihil
enim appetentius similium sui nec rapacius quam natura. Quamobrem quidem Fanni
et Scaevola constet ut opinor bonis inter bonos quasi benivolentiam
necessariam, qui est amicitiae fons a natura constitutus. Sed eadem bonitas
etiam ad multitudinem pertinet. Non enim est inhumana virtus neque immu-
nis neque superba, quae etiam populos universos tueri eisque optime consu-
lere: quod non faceret profecto, si a caritate vulgi abhorreret. Atque etiam
mihi illi videntur qui utilitatum causa fingunt amicitias, ama-
bilissimum nodum amicitiae tollere. Non enim tam utilitas parta per
amicum quam amici amor ipse delectat. tumque illud fit iocundum quod ab
amico est profectum. Tantumque abest ut amicitiae propter indigentiam
colantur, ut hii qui opibus et copiis maximeque virtute in qua plurimum
est presidii, minime alterius indigeant, liberalissimi sint et beneficentissimi.
Atque haud scio an ne opus sit quidem nihil umquam deesse amicis. Ubi enim
nostra studia viguissent, si numquam consilio, numquam opera nostra nec domi
nec militiae Scipio eguisset. Non igitur utilitatem amicitia, sed
utilitas amicitiam secuta est. Non ergo erunt homines deliciis afflue-
ntes audiendi si quando de amicitia quam nec usu nec ratione habent cognitam di-
sputabunt. Nam quid est pro deorum fidem atque hominum qui velit, ut
neque diligat quemquam nec ipse ab ullo diligatur, quamvis numquam circumflue-
re omnibus copiis atque in omnium rerum habundantia vivere. Haec est enim tyra-
norum vita in qua nimirum nulla fides, nulla caritas, nulla stabilis
benivolentiae potest esse fiducia. Omnia suspecta semper atque sollicita,
nullus locus amicitiae. Quis enim aut eum diligat quem metuat,
aut a quo se metui putet. Coluntur tamen dumtaxat ad tempus.
Quod si forte ut fit plerumque ceciderint, tum intelligitur quam fuerint inopes
amicorum. Quod Tarquinium dixisse ferunt, tum exulantem se in-
tellexisse quos fidos amicos habuisset, quos infidos, cum iam
neutris gratiam referre posset; quamquam miror illa superbia et impor-

tunitate si quemquam amicum habere potuit; Atque quemadmodum huius quem dixi
mores veros amicos parare non potuerunt, sic multorum opes prepotentium
excludunt amicitias fideles. Non enim solum ipsa fortuna ceca est, sed eos
et plerumque efficit cecos quos complexa est. Itaque illi efferuntur fastidio
fere et contumacia; nec quicquam insipiente fortunato intollerabilius
fieri potest. Atque hoc quidem licet videre eos qui ante commodis fuerint mo-
ribus, imperio, potestate, prosperis rebus immutari, sperni ab his veteres
amicitias, indulgeri novis. Quid autem stultius quam cum plurimum
et si copiis facultatibus opibus possit, cetera parare que parantur pecunia,
equos, famulos, vestem egregiam, vasa preciosa, amicos non parare,
optimam ut ita dicam vite supellectilem. Et enim cetera cum parant
cui parent nesciunt, nec cuius causa laborant. Eius enim est istorum quicque, qui
vincit viribus; Amicitiarum sua cuique permanet stabilis et certa posses-
sio, ut etsi illa maneant que sunt quasi dona fortune, tamen vita inculta
et deserta ab amicis non possit esse iocunda. Sed hec hactenus.
Constituendi autem sunt qui sint in amicitia fines et quasi termini diligendi,
de quibus tres video sententias ferri, quarum nullam probo. Una
ut eodem modo erga amicum affecti simus quo erga nosmetipsos. Altera,
ut nostra in amicos benivolentia illorum erga nos benivolentie pariter
equaliterque respondeat. Tertia, ut quanti quisque se ipse faciat
tanti fiat ab amicis. Harum trium sententiarum nulli prorsus assen-
tior. Nec enim illa prima vera est, ut quemadmodum in se quisque
sit, sic in amicum sit animatus. Quam multa enim que nostra causa numquam faceremus
facimus causa amicorum: precari ab indigno, supplicare, tum acer-
bius in aliquem invehi, insectarique vehementius. Que in nostris rebus
non satis honeste, in amicorum fiunt honestissime. Multeque res sunt
in quibus de suis commodis viri boni multa detrahunt, detrahi pa-
tiuntur, ut his amici potius fruantur quam ipsi. Altera est sententia
que diffinit amicitiam paribus officiis ac voluntatibus; Hoc quidem est ni-
mis exigue et exiliter ad calculos vocare amicitiam, ut par

sit racio et acceptorum et datorum. mihi diuicior et affluencior videtur
esse amicicia. nec obseruare stricte ne plus reddat quam acceperit. Neque
enim verendum est ne quid excidat. aut ne quid in terram defluat. aut ne plus aequo
quid in amiciciam congeratur. Tercius vero finis ille deterrimus est
ut quanti quisque se ipse faciat tanti fiat ab amicis. Sepe enim in quibusdam
aut animus abiectior est. aut spes amplificande fortune fraccior. Non
est igitur amici talem esse in eum, qualis ille in se est. sed pocius eniti et efficere
ut amici iacentem animum excitet inducatque in spem cogitacionemque meliorem.
Alius igitur finis vere amicicie constituendus est. si prius quid Scipio maxime
reprehendere solitus sit edixero. Negabat ullam vocem inimiciorem
amicicie potuisse reperiri quam eius qui dixisset. ita amare oportere ut aliquando
esset osurus. Nec vero se adduci posse ut ipse hoc quemadmodum puta-
retur a Biante esse dictum crederet qui sapiens esset unus habitus e septem
impuri cuiusdam aut ambiciosi aut omnia ad suam potenciam reuocantis
esse sentenciam. Quonam enim modo quisquam amicus esse poterit ei cui se putabit
inimicum esse posse. Quin etiam necesse erit cupere et optare ut quam sepissime
peccet ~~amicus~~ amicus quo plures sibi det tamquam ansas ad reprehendendum.
Rursus autem recte factis commodisque amicorum necesse erit angi. dolere
invidere. Quare hoc quidem preceptum cuiuscumque sit ad tollendam
amiciciam valet. Illud pocius precipiendum fuit. ut eam diligenciam
adhiberemus in amiciciis comparandis. ut ne quando amare inciperemus eum quem
aliquando odisse possemus. Quin etsi minus felices in diligendo fuissemus
ferendum id Scipio pocius quam inimiciciarum tempus cogitandum putabat.
His igitur finibus utendum arbitror. ut cum emendati mores amicorum
sint. tum sit inter eos omnium rerum. consiliorum. voluntatum. sine ulla ex-
cepcione communitas. ut etsi aliqua fortuna acciderit. ut minus iuste
amicorum voluntates adiuuande sint in quibus eorum aut de capite agatur
aut fama. declinandum de via est modo ne summa turpitudo sequatur.
Est enim quatenus amicicie dari venia possit. Nec vero neglegenda
est fama. nec mediocre telum ad res gerendas existimare oportet beni-

O nota

indulgentia tuum. quam blanditiis assentando turpe est colligere. Virtus
quae sequitur caritatem minime repudianda est. Sed saepe eum audiebam de
Scipione eius omnis sermo erat de amicitia. querebatur quod in omnibus rebus homines
diligentiores essent. capras et oves. quot quisque haberet dicere posset
amicos quot haberet dicere non posset. Et in illis quidem parandis
adhibere curam. in amicis eligendis negligentes esse. nec habere signa
quaedam. et notas. quibus eos qui ad amicitiam essent idoneos
iudicaret. Sunt igitur firmi et stabiles. et constantes eligendi.
cuius generis magna penuria est. et iudicare difficile est sane nisi ex-
pertum. Experiendum est autem in ipsa amicitia. Ita praecurrit amicitia
iudicium. tollitque experiendi potestatem. Est igitur prudentis sustinere.
ut cursum. sic impetum benivolentiae quo utamur quasi temperate equis
sic in amicitia aliqua parte periclitatis moribus amicorum. quidam
saepe in parva pecunia. moveri non potuerunt. cognoscuntur in magna.
Sin vero erunt aliqui reperti. qui pecuniam praeferre amicitiae sordidum existiment.
Ubi eos inveniemus. qui honores. magistratus. imperia. potestates. opes
amicitiae non anteponant. Ut cum ex altera parte proposita haec sint. ex altera
ius amicitiae. non multo illa malint. Imbecilla enim est natura ad contem-
nenda potentia. Quam etsi neglecta amicitia consecuti sint. obscuratum
iri arbitrantur. quia non sine magna causa sit neglecta amicitia.
Itaque verae amicitiae difficillime reperiuntur in his qui in honoribus
rei publicae versantur. Ubi enim istum invenias. qui amorem amici anteponat
suo. Quid. ut haec omittam. quam graves quam difficiles plerisque videntur
calamitatum societates. ad quas non facile est inventu qui de-
scendat. Quamquam ennius dicat recte

c. XVII Ende

HOF=BIBLIOTHEK
CARLSRUHE

BLB BADISCHE LANDESBIBLIOTHEK
Baden-Württemberg

BLB BADISCHE LANDESBIBLIOTHEK
Baden-Württemberg

BLB BADISCHE LANDESBIBLIOTHEK
Baden-Württemberg

BADISCHE
LANDESBIBLIOTHEK
Baden-Württemberg

BLB BADISCHE LANDESBIBLIOTHEK
Baden-Württemberg

BLB BADISCHE LANDESBIBLIOTHEK
Baden-Württemberg

BLB BADISCHE LANDESBIBLIOTHEK
Baden-Württemberg

52 berberis wurtzel, Attich wurtzel, Ochsenzungen wurtzel,
weiss haber nessel wurtz, die gleich gemenne und
klein zerhawen, in ein seckly, darnach im kessel
gesotten und drab gebadet — F

Singularissimum vom

Ein ey zertrieben und wol geschlagen, dar under ein nussschal vol
gestossens Ingber und zimmetrinde ein eyerschüsselin [illegible]
drin [illegible] [illegible]
Jtem ob sich ein frisch rosen blatt gelegt ~~[illegible]~~ [illegible] uff die zungen

F Wasser für geschwulst Rp. wegwartwurtz, Attich, Bircken sprossen und
eichen sprossen, In ein seckly gesotten im bad [illegible]

BAD. LANDESBIBLIOTHEK KARLSRUHE

BLB BADISCHE LANDESBIBLIOTHEK Baden-Württemberg

A. OTTO SCHICK
KARLSRUHE
WALDSTR. 21

BADISCHE
LANDESBIBLIOTHEK
Baden-Württemberg

BLB BADISCHE LANDESBIBLIOTHEK
Baden-Württemberg

A. OTTO SCHICK
KARLSRUHE
WALDSTR. 21

BADISCHE
LANDESBIBLIOTHEK
Baden-Württemberg